

EMOCIJE U SUPERVIZIJI PSIHOSOCIJALNOG RADA IZ PERSPEKTIVE TEORIJE PRIVRŽENOSTI

Kuvačić, Sanja

Professional thesis / Završni specijalistički

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:197561>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada
Poslijediplomski specijalistički studij Supervizija psihosocijalnog
rada

Sanja Kuvačić

EMOCIJE U SUPERVIZIJI PSIHOSOCIJALNOG RADA IZ PERSPEKTIVE TEORIJE PRIVRŽENOSTI

SPECIJALISTIČKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada
Poslijediplomski specijalistički studij Supervizija psihosocijalnog
rada

Sanja Kuvačić

EMOCIJE U SUPERVIZIJI PSIHOSOCIJALNOG RADA IZ PERSPEKTIVE TEORIJE PRIVRŽENOSTI

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Marina Ajduković

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of law
Social work study centre
Postgraduate specialist study
Supervision in psychosocial work

Sanja Kuvačić

**EMOTIONS IN THE SUPERVISION OF
PSYCHOSOCIAL WORK FROM THE PERSPECTIVE
OF ATTACHMENT THEORY**

SPECIALIST THESIS

Supervisor:

prof. dr. sc. Marina Ajduković

Zagreb, 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU

Ja, Sanja Kuvačić, izjavljujem da sam autorica specijalističkog rada pod nazivom: „**Emocije u superviziji psihosocijalnog rada iz perspektive teorije privrženosti**“.

Potpisom jamčim da sam osobno napisala rad te da su radovi i mišljenja drugih autora/ica, koje koristim, jasno navedeni i označeni u tekstu, te u popisu literature.

U Zagrebu, 30. kolovoza 2023.

Potpis autora/ice: _____

Emocije u superviziji psihosocijalnog rada iz perspektive teorije privrženosti

Sažetak:

Stručnjaci koji rade u sustavu socijalne skrbi Republike Hrvatske u svom se radu gotovo svakodnevno susreću s različitim emocijama, bilo korisnikovima (vezanim uz teška životna iskustva i ulazak u sustav javne skrbi) ili vlastitima (koje se javljaju kao odgovor na korisnikove emocije, ali i onima koji proizlaze iz osobnih briga i strepnji kod donošenja procjena i odluka o daljnjoj skrbi za korisnika). Značajan dio tih emocija stručnjaci donose u superviziju psihosocijalnog rada, nastojeći ih razumjeti, izdržati, regulirati, odnosno, postići olakšanje u radu na specifičnom slučaju. Supervizor koji pomaže stručnjaku u tom procesu i sam je izložen emocionalnim doživljajima - stručnjakovim, korisnikovim i/ili vlastitima, a njegov način suočavanja s tim iskustvom može imati značajan utjecaj na ishod supervizije. Ipak, teme koje se bave razumijevanjem emocija i njihove regulacije još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri zastupljene na specijalističkom studiju iz supervizije psihosocijalnog rada, te je istraživanje ovog područja prepušteno osobnim afinitetima i interesima pojedinih supervizora.

Teorija privrženosti i, s njom povezana, teorija regulacije afekta, daju okvir za razumijevanje emocija u superviziji, i to ne samo onih koje se odvijaju u supervizijskom kontekstu, tj. tijekom rada na slučaju, već i onih emocija koje se događaju u neposrednom radu stručnjaka socijalne skrbi, u kontaktu s korisnikom.

Stoga je cilj ovog rada opisati nova istraživanja u području teorije privrženosti i teorije regulacije afekta, koja ukazuju na važnost relacijskog pristupa u superviziji, kao i na značaj integracije emocionalnih i kognitivnih sadržaja u supervizijskom radu te mogu poslužiti supervizorima psihosocijalnog rada za bolje razumijevanje procesa i odnosa u superviziji.

Ključne riječi: supervizija psihosocijalnog rada, teorija privrženosti, emocije, relacijski pristup

Abstract:

Experts who work in the social welfare system of the Republic of Croatia encounter various emotions almost daily through their work, either the users' (related to difficult life experiences and entry into the public welfare system) or their own (which appear in response to the users' emotions, as well as those arising from personal concerns and anxieties when making assessments and decisions about further care for the users). Specialists bring a significant part of these emotions to the supervision of psychosocial work, trying to understand them, endure them, regulate them, that is, to achieve relief in working on a specific case. The supervisor who helps the expert in this process is himself exposed to emotional experiences - the expert's, the users' and/or his own, and his way of dealing with this experience can have a significant impact on the outcome of the supervision. However, topics dealing with the understanding of emotions and their regulation are still not sufficiently represented in specialist studies in psychosocial work supervision, and research in this area is left to the personal affinities and interests of individual supervisors.

Attachment theory and related affect regulation theory provide a framework for understanding emotions in supervision, and not only those that take place in the supervisory context, i.e. during work on the case, but also those emotions that occur in the immediate work of the social care specialist, in contact with the user.

Therefore, the aim of this paper is to describe new research in the field of attachment theory and affect regulation theory, which indicate the importance of a relational approach in supervision, as well as the importance of the integration of emotional and cognitive content in supervisory work, which can offer psychosocial work supervisors a better understanding of processes and relationships in supervision.

Key words: supervision of psychosocial work, attachment theory, emotions, relational approach

SADRŽAJ

Izjava o autorstvu

Sažetak

1. UVOD.....	8
2. RAZVOJ I MODELI SUPERVIZIJE.....	10
3. SUPERVIZIJA PSIHOSOCIJALNOG RADA U SUSTAVU SOCIJALNE SKRBI U REPUBLICI HRVATSKOJ	16
4. TEORIJA PRIVRŽENOSTI	21
5. SUVREMENI PRISTUP TEORIJI PRIVRŽENOSTI	28
6. PRIVRŽENOST U ODRASLOJ DOBI	30
7. TEORIJA PRIVRŽENOSTI KAO OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE EMOCIJA U SUPERVIZIJI	38
8. EMOCIJE U SUPERVIZIJI	51
9. ZAVRŠNA RAZMIŠLJANJA	59
10. POPIS LITERATURE	61

1. UVOD

Stručnjaci sustava socijalne skrbi u svom se neposrednom radu, gotovo svakodnevno, susreću s osobama koje su proživjele i/ili aktualno proživljavaju teška životna iskustva. Susret s osobom koja je preplavljena emocijama (brige, straha, nesigurnosti, ljutnje, bespomoćnosti, nade...), neminovno utječe na svakog sugovornika, izazivajući i u njemu samom različite emocije. Dio tih emocija povezan je s pričom koju slušamo (zabrinutost za sugovornika, žal, briga, strah, naklonost, ne/razumijevanje, nemir...), a dio s našim vlastitim životnim iskustvima, sjećanjima, ili nesvjesnim procesima. Kod stručnjaka iz sustava socijalne skrbi (socijalni radnici, psiholozi, socijalni pedagozi i dr.– u daljnjem tekstu stručnjaci), taj je emocionalni odgovor još složeniji, dodatno opterećen odgovornošću za procjenu i postupanja s ciljem zaštite osoba koje su u nekom riziku ili potrebi. Već i sama procjena, koja je kompleksna i ovisi o mnogo čimbenika, ima emocionalnu težinu (tjeskoba i zabrinutost vezana uz planirane intervencije, strah od stručne pogreške i slično), a ako se procjene donose unutar timova stručnjaka koji imaju teškoće u međusobnoj suradnji, unutar organizacija koja nemaju razumijevanje za opterećenost svojih djelatnika, u odnosu na korisnika kojeg se doživljava prijetećim, ili pod pritiskom javnosti, čemu sve češće svjedočimo, okolnosti u kojima stručnjaci rade postaju još složenije i izvor su povećanog stresa.

Supervizija¹, kao metoda podrške i razvoja kompetencija, može pomoći stručnjaku u nošenju emocionalnog tereta, odnosno, u razumijevanju i reguliranju vlastitih emocija, na više načina:

- priradom konkretnih pitanja iz prakse dobivaju se uvidi u vlastiti rad, bilo kao potvrda da je donijeta kvalitetna procjena ili u obliku ideja i smjernica za buduće drugačije postupanje, što, u obje situacije, doprinosi smanjenju tjeskobe, te osjećaju olakšanja, zadovoljstva, osnaženja, kao i većeg samopouzdanja u planiranju i provođenju intervencija;
- omogućuje doživljaj emocionalnog rasterećenja u odnosu na teme sukoba unutar organizacije ili tima, kao i položaja struke u društvu, kroz iskustvo prihvaćanja i podrške u supervizijskoj grupi (osnaženje kroz razumijevanje drugih, „dijeljenje iste muke“...);

¹ Postoje brojna određenja supervizije. U ovom radu polazim od definicije supervizije psihosocijalnog rada koju su ponudile Ajduković M. & Cajvert L. (2001.:19): „Supervizija je proces razvoja stručnjaka kao reflektirajućeg praktičara. Proces supervizije stvara kreativni prostor u kojem stručnjak integrira teoriju i praksu, u kontaktu je s potrebama klijenta, ali i svojim vlastitim osjećajima, svjestan resursa i ograničenja klijenta, samog sebe i okruženja u kojem se susreću i tako stvara pretpostavke da funkcionira kao profesionalna osoba u punom smislu te riječi. Na taj način supervizija postaje i garancija kvalitetnog rada s klijentom.“

- otvara prostor mogućnosti uvida stručnjaka u vlastite emocionalne reakcije u odnosu na klijenta, vlastite emocionalne reakcije u odnosu na supervizora ili/i članove supervizijske grupe te uvida i boljeg razumijevanja emocionalnih reakcija svojih klijenata, i sl.

Međutim, da bi stručnjak/supervizant iskoristio prostor supervizije za svoje učenje i razvoj, nužan je preduvjet njegovo povjerenje u supervizora i druge supervizante, odnosno, osjećaj sigurnosti u supervizijskoj grupi, ukoliko je riječ o grupnoj superviziji. U protivnom, može biti dodatno izložen tjeskobi zbog iznošenja slučaja u kojem se ne osjeća kompetentnim, prikriti bitne okolnosti slučaja zbog straha od reakcija supervizora i grupe, a ideje, preporuke i refleksije grupe i supervizora doživjeti kao procjenjivanje, kritiziranje ili potvrdu “manjka vlastitih kompetencija“. Neiznošenjem bitnih elemenata slučaja zbog osjećaja nesigurnosti, straha ili srama, supervizant može ograničiti svoju mogućnost učenja u superviziji. U istraživanju koje su proveli Ladany, Hill, Corbet i Nutt 1996. (prema Rožič, 2015.), istražujući prirodu i opseg supervizantovog neotkrivanja, rezultati su pokazali da čak 97.2 % supervizanata ne otkriva informacije supervizoru. Yourman (2003, 608) i Farber (2006, 182) navode da je jedan od glavnih čimbenika neotkrivanja u superviziji supervizantov sram (Rožič, 2015.). Prema istraživanju koje su proveli Žvelc i Žvelc (2021.), supervizanti kao glavne razloge za neotkrivanje navode izostanak osjećaja sigurnosti u supervizijskom odnosu ili supervizijskoj grupi, odnosno, očekivanje negativnih posljedica od supervizora i grupe; zatim brigu za supervizora i želju da mu ugone; sram, te procjenu da su informacije preosobne ili povjerljive. Istraživanje je pokazalo da će supervizanti biti spremniji razgovarati o osjetljivim temama ako supervizora doživljavaju otvorenim i podržavajućim, te se uz njega osjećaju sigurnima.

Svrha i cilj rada

Teorija privrženosti i teorija emocionalne regulacije, kao i relacijski model supervizije koji se naslanja na ove i srodne teorije, naglašavaju važnost odnosa koji se razvija u supervizijskom procesu te daju okvir za razumijevanje emocija u superviziji. S obzirom da u dosadašnjoj izobrazbi i specijalističkom studiju iz supervizije nije bilo relacijskih i tema emocionalne regulacije, na pisanje ovog rada motivirala me želja za učenjem i razumijevanjem ovog područja. Direktna povoda interesa za ove teme je moje vlastito iskustvo u superviziji, gdje sam, u poziciji supervizanta iz sustava socijalne skrbi, osjećala samo djelomično olakšanje nakon kognitivne prorade jedne profesionalne dileme, ali sam još dugo nosila teret neprorađenih emocija u odnosu na klijenta. Zašto i dalje nosim te emocije, što mi one govore, kako mogu iz

njih učiti i iskoristiti ih za bolje razumijevanje situacije, klijenta i sebe, bili su odgovori za kojima sam tragala.

Stoga je cilj ovog rada opisati istraživanja i teorijske koncepte koji superviziju promatraju iz perspektive teorije privrženosti, te relacijski model supervizije, temeljen na novim istraživanjima u području privrženosti, regulacije afekta i drugih teorijskih pristupa i neuroznanstvenih istraživanja koja u središte supervizijskog rada stavljaju odnos i intersubjektivnost. Iako se navedena istraživanja pretežito odnose na psihoterapijsku superviziju, mišljenja sam da teorija privrženosti i s njom povezana teorija emocionalne regulacije daju okvir za razumijevanje događanja u superviziji koji je transteorijski te može poslužiti supervizorima psihosocijalnog rada za bolje razumijevanje procesa i odnosa u superviziji. Naime, kao što sam već spomenula u opisu vlastitog iskustva, isključivo kognitivna obrada slučaja ne donosi nužno razrješenje profesionalne dileme, ni dovoljno širok uvid u problem, pa time niti primjeren odgovor u radu s korisnikom. Teorija privrženosti pojašnjava kontekst i procese koji omogućuju istraživanje i integriranje emocionalnih i kognitivnih sadržaja, što doprinosi širem, cjelovitom sagledavanju situacije i pospješuje mogućnost pronalazjenja efikasnijih odgovora u radu s korisnicima.

U radu ću, uz pregled teorije privrženosti, na koju se naslanja relacijski model supervizije, podijeliti i osobna iskustva u superviziji, iz uloga supervizanta i supervizora, koja su za mene bila značajna za bolje razumijevanje ove teme.

2. RAZVOJ I MODELI SUPERVIZIJE

Pojam supervizija (lat. supervidere = „gledati odozgor“) kroz povijest je imao različita značenja (nadzor, mentorstvo, inspekcija), u različitim područjima ljudskog djelovanja, a u 16. st. se ustaljuje u području medicine (Žganec, 1995.) U suvremenom smislu supervizija je potekla iz prakse socijalnog rada (Rožič, T., 2015., str 28; Žganec, 1995.; Pantić, Z., u Ajduković, M., i Cajvert, Lj. 2004; Ajduković, Cajvert, 2001), koja se razvija tijekom 19. stoljeća u Velikoj Britaniji i SAD-u, kada se, pod utjecajem rastućih socijalnih problema nastalih kao posljedica ekonomskog liberalizma, nagle industrijalizacije i urbanizacije, kao i ratnih događanja, organizira briga za siromašne kroz dobrotvorna društva, uz uključivanje volontera, s obzirom na nedostatan broj školovanih socijalnih radnika. Supervizija se u to vrijeme razvija „kao metoda uvođenja u zanimanje, s mentorskim, edukativnim i potpornim elementima“ (Pantić,

2004., str. 40) - educirani i iskusniji praktičari pomagali su volonterima kroz nadzor, mentorstvo i poučavanje, kao i kroz savjetovanje i podršku pri zahtjevnim slučajevima i pri proradi vlastitih dilema ili poteškoća u radu.

Kao pioniri socijalnog rada i supervizije ističu se, krajem 19. st., Octavia Hill u Velikoj Britaniji te Jeffrey Richardson Brackett i Mary Richmond, u SAD-u. Brojni autori navode Mary Richmond kao osobu koja je prvi put upotrijebila pojam supervizija, u nastojanju da organizira učinkovit nadzor, podršku i kvalitetu rada volontera koji su pružali usluge socijalnog rada u okviru humanitarne organizacije „Charity Organisation Society“ iz Baltimora, a Brackettova knjiga: „Supervizija i edukacija u dobrotvornom radu“, iz 1904. godine, smatra se jednom od prvih posvećenih superviziji.

S druge strane, u okviru psihoterapijskog rada, početak supervizije pripisuje se Freudu (Bernard i Goodyear, 2004.), koji je, od 1902.g., organizirao redovite susrete u svom domu, tijekom kojih su liječnici (a navodno i laici) zainteresirani za učenje i prakticiranje psihoanalize redovito raspravljali o svojim slučajevima, pri čemu je sam Freud imao odlučujuću riječ, kao osoba s najviše znanja i autoriteta u tom području (Rožič, 2015.).

Umjesto prijepora je li „kolijevka supervizije“ praksa socijalnog rada ili psihoterapija (psihoanaliza), moglo bi se konstatirati kako se supervizija, gotovo simultano, razvijala u oba područja, u vlastitom specifičnom kontekstu i s različitim fokusom, da bi, u naknadnom uzajamnom utjecaju, svako od područja obogatilo ono drugo. Naime, dotadašnja usmjerenost socijalnog rada na okolišne, situacijske, čimbenike i rješavanje konkretnih životnih nedaća korisnika, pod utjecajem psihoanalize proširuje se i na područje intrapsihičke dinamike, odnosno, na razumijevanje unutarnjeg svijeta korisnika, koji je često u podlozi njegovih teškoća u širem životnom okruženju. U praksu, a naknadno i superviziju socijalnog rada, uvode se psihoanalitički pojmovi poput transfera, kontratransfera, obrambenih mehanizama i sl., teži se dubljem razumijevanju procesa koji se javljaju u radu s ljudima, a naročito razumijevanju unutarnje dinamike korisnika, što potiče daljnju profesionalizaciju socijalnog rada. Fokus supervizije proširuje se na razumijevanje unutarnje dinamike stručnjaka (supervizanta) i korisnika s kojim radi, odnosno, na razumijevanje odnosa između stručnjaka i korisnika, te analogno i odnosa supervizanta i supervizora. S druge strane, promatranje korisnika u njegovom životnom kontekstu, u odnosu s drugima, u temelju je relacijske perspektive, koja ima sve veći utjecaj na području razvoja psihoterapije.

Od sredine 20. stoljeća naovamo, supervizija se i dalje razvija paralelno u više područja, a ovisno o fokusu, ciljevima i zadacima supervizije te ulozi supervizora, govorimo o različitim modelima supervizije.

Jedno područje razvoja supervizije vezano je uz razvoj psihoterapije, prvenstveno psihoanalize, a potom i ostalih psihoterapijskih škola, te tako govorimo o **modelima supervizije temeljenim na psihoterapijskim teorijama** (psihodinamska, sistemska, kongnitivno bihevioralna, gestalt supervizija i dr.). Njihova je zadaća omogućiti učenje i razvoj stručnjaka u skladu s pojedinim teorijskim konceptom, te je uloga supervizora u velikoj mjeri edukativna i evaluativna, odnosno, uključuje i odgovornost za procjenu stupnja usvojenih znanja (tj. da li je supervizant zadovoljio kriterije za stjecanje licence u okviru konkretnog terapijskog pravca, a potom i da li kao praktičar zadovoljava pretpostavljene standarde).

Osim u okviru psihoterapijske edukacije i prakse, supervizija se implementira i razvija i u drugim područjima neposrednog rada s ljudima (savjetovanje, socijalni rad, medicinska njega, obrazovanje....), za što postojeći modeli supervizije nisu dovoljno obuhvatni, te se teži razvoju novih modela, temeljenih na širim teorijskim konceptima, koji će omogućiti razvoj supervizije kao samostalne profesije. Tako se, 1980-ih i 1990-ih godina, razvijaju novi, generički, modeli supervizije, koje suvremena teoretičarka supervizije Helen Beinar (Ajduković, 2020.) dijeli u nekoliko skupina: razvojne modele, modele socijalnih uloga i integrativne modele.

Razvojni modeli temelje se na ideji da stručnjak u svom profesionalnom sazrijevanju prolazi kroz različite stadije, od početnika do kompetentnog stručnjaka, te da u svakom od stadija svog razvoja treba različiti supervizijski pristup (analogno, i supervizor kao stručnjak prolazi kroz slične razvojne faze, u svakoj od kojih ima specifične potrebe, što zahtijeva specifičan pristup u svakoj fazi).

U okviru razvojnih modela, Stoltenberg, McNeill and Delworth (prema Ajduković M., 2020.; Beinnart, 2003.) razvili su **integrativno-razvojni model** („IDM-Integrated developmental model of supervision“), koji navodi tri strukturalna područja na koja se potrebno usmjeriti u svakoj od faza supervizantovog razvoja: samosvijest i svijest o drugima („self- and other awereness“), motivaciju i autonomiju. Primjerice, u početnoj fazi supervizantovog razvoja, zbog nedostatka iskustva i nedovoljno razvijenih vještina, supervizant je preplavljen tjeskobom, usmjeren na sebe, niske razine autonomije, tj. ovisan o podršci, ali visokomotiviran za učenje.

Kasnije, razvojem vještina, manje je usmjeren na sebe, a više na klijenta/korisnika²; motivacija i autonomija variraju, sve do završne faze, u kojoj stručnjak integrira osobno i profesionalno, postaje kompetentan i autonoman, razvijenog profesionalnog identiteta. U svakoj od navedenih faza, supervizant ima različite potrebe u superviziji, stoga i uloga supervizora varira – u početku pruža više strukture, usmjeravanja i podrške u nošenju s tjeskobom, a tijekom vremena uloga je sve manje didaktična, pomaže u održanju motivacije, tj. razrješavanju ambivalencije supervizanta, potiče autonomiju i osobno/profesionalnu integraciju. Različite vještine i tehnike koje supervizant nastoji razviti za svoje profesionalno djelovanje (kompetencije za poduzimanjem intervencija, vještine i tehnike procjene, konceptualizacija klijenta/slučaja, profesionalna etika i dr.), mogu se razvijati različitim tempom te supervizant u pojedinoj fazi svog razvoja može pojedine vještine imati izuzetno razvijene, dok će razvoj drugih uslijediti u nekoj naprednijoj fazi. Supervizor stoga mora biti usmjeren na supervizantove potrebe u kontekstu njegovog profesionalnog razvoja. Novije publikacije Stoltenberga i kolega ukazuju na značaj supervizijskog *odnosa*, za koji navode da treba imati obilježja topline, prihvatanja i razumijevanja, kako bi supervizant bio spremniji eksperimentirati. Odnosno, autori ističu da supervizijski odnos osigurava potreban kontekst učenja, koji omogućuje sazrijevanje supervizanta neovisno o njegovom razvojnem stupnju (Stoltenberg i sur., 1998, prema Beinnart, 2003.).

Modeli socijalnih uloga polaze od ideje o različitim ulogama supervizora, ovisno o funkciji supervizije, očekivanim ishodima i profesionalnom kontekstu. Jedan od najpoznatijih modela unutar ovog koncepta je model A. Kadushina (Ajduković, 2020.), prema kojem supervizija objedinjuje tri ključne uloge ili funkcije: administrativno-upravljačku, podržavajuću i edukativnu. Ovaj je model i danas dominantno prisutan u zemljama engleskog govornog područja (SAD, Velika Britanija, Australija i Kanada), unatoč kritikama zbog sukoba supervizijskih uloga (tj. administrativno-upravljačke uloge, koja podrazumijeva nadzor i kontrolu, s podržavajućom ulogom), dok se u drugim sredinama, posebno u Evropi, razvijaju novi modeli, koji su izdvojili iz supervizije administrativno-upravljačku funkciju. Uz Kadushinov, poznat je i tzv diskriminatorni model, odnosno, model razlikovanja supervizijskih uloga („diskrimination model“) Bernard i Goodyear, koji govori o tri temeljne uloge

² Pojmovi „klijent“ i „korisnik“ u ovom radu koriste se kao sinonimi, ovisno o tome kojim se pojmom koriste autori na koje se poziva u tekstu. Uglavnom se pojam „klijent“ koristi u radovima s područja psihoterapije, dok se na polju socijalnog rada koristi termin „korisnik“ (u smislu osobe koja koristi socijalne usluge).

supervizora – terapeut/savjetovatelj, poučavatelj i konzultant, te tri temeljna fokusa supervizije: procesne vještine (odnose se na bazične tehnike i strategije koje stručnjak koristi u svom radu s klijentima – poput uključenosti, vještina vođenja razgovora i sl.), konceptualizacija (sposobnost povezivanja teorije i prakse, analitičke i druge kognitivne sposobnosti) te personalizacija (sposobnost prorade osobnih iskustava, uglavnom emocionalnih, poput sposobnosti nošenja s vlastitim i osjećajima klijenta). Jedna od glavnih zamjerki ovom modelu je nepridavanje dovoljno značaja supervizijskom odnosu.

Model temeljem na sistemskom pristupu („SAS- *Systems Approach to Supervision*“) razvila je Holloway, iz modela socijalnih uloga, ali stavljajući naglasak na važnost supervizijskog odnosa, te na ključne kontekstualne čimbenike značajne za superviziju (supervizor, supervizant/stručnjak, klijent i institucija). Cilj, odnosno, zadaća supervizije je razvoj profesionalnog znanja stručnjaka u pet područja: vještine savjetovanja, konceptualizacija slučaja, profesionalna uloga, emocionalna svjesnost i samoevaluacija. Također, pet je temeljnih funkcija supevizora: promatranje/evaluacija, davanje smjernica (instructing/advising), modeliranje, konzultiranje i podrška. Dakle, riječ je o dinamičkom, sistemskom modelu, koji polazi od uzajamnosti svih faktora: supervizijskog odnosa, ciljeva i funkcije supervizije, te šireg supervizijskog konteksta. Kako navodi Beinart: „To je prvi model specifičan za superviziju koji je pokušao razvoj i socijalne uloge smjestiti u kontekst supervizijskog odnosa, na koji utječe niz kontekstualnih čimbenika“ (Beinnart, 2004.: 42).

Danas u literaturi postoje brojne, različite podjele modela supervizije, a postojećima se sve češće dodaju i tzv. **integrativni modeli supervizije**, koji objedinjuju više teorijskih pristupa te primjenjuje tehnike različitih škola, bez oslanjanja na same teorijske koncepte tih škola (tzv. eklekticizam tehnika), kako bi se kreirao bogatiji i primjenjiviji model supervizije (Ajduković, M. 2020.). Spomenuti model temeljem na sistemskom pristupu (Halloway), smatra se jednim od integrativnih modela.

Modeli supervizije, dakle, nisu statični entiteti, već se mijenjaju pod utjecajem iskustava u primjeni te brojnih (iako često metodološko manjkavih) istraživanja, ali i „duha vremena“. Jedna od najvažnijih konceptualnih promjena posljednjih desetljeća odnosi se na značaj koji se daje supervizijskom odnosu. Navedena promjena, kao i obično, prati postmodernističke promjene unutar psihoterapijskih škola, gdje se događa odmak od promatranja terapeuta kao nepristranog i objektivnog promatrača, koji je ekspert za klijentove probleme (odnosno,

analogno i supervizora kao stručnjaka koji je nadmoćan supervizantu i „ima odgovore“ koji su supervizantu potrebni), prema ravnopravnosti odnosa na relaciji terapeut/klijent, odnosno, supervizor/supervizant, koji u zajedničkom radu sukreiraju novo znanje koje će doprinijeti promjenama klijenta, kao i profesionalnom rastu i razvoju supervizanta, ali će i utjecati i na samog terapeuta, odnosno, supervizora.

Jednaka se promjena događa i u području psihosocijalnog rada te analogno i u superviziji koja se u tom području razvija – naglasak je na osnaživanju korisnika/supervizanta i unaprijeđenju njegovih resursa/kompetencija za nošenje sa životnim/profesionalnim zahtjevima.

Kako navode autorice koje su doprinijele implementiranju supervizije u sustav socijalne skrbi Republike Hrvatske: „Suvremenim modelima supervizije psihosocijalnog rada je zajedničko to da se usredotočuju na proces profesionalnog rasta i razvoja supervizanta te razvoj njegove kompetentnosti kroz reflektiranje o njegovim profesionalnim iskustvima, kroz što se integrira teorija i praksa u sigurnom i podržavajućem okruženju u kojem su potrebe i mogućnosti pomagača u prvom planu.“ (Ajduković i Cajvert, 2001.: 7).

Nepostojanje jedinstvene definicije supervizije psihosocijalnog rada, ili pak njeno široko određenje kao **metode podrške stručnjacima u procesu njihovog učenja i profesionalnog i osobnog razvoja, s ciljem unaprijeđenja rada s korisnicima** (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022) omogućuje razvoj različitih modela supervizije, ovisno o tome kako definiramo podršku i učenje, u kojem profesionalnom kontekstu i kojem kulturološkom okruženju se ona odvija, koja joj je svrha i funkcija, koji su željeni ishodi i sl. Tako se, i u različitim profesionalnim i kulturološkim kontekstima, razvijaju različiti modeli supervizije, specifični za određeno geopolitičko podneblje (primjerice „anglosaksonski“ ili „evropski model“), a potom i na užem geografskom prostoru, u modele svojstvene određenim državama („nizozemski“, „kanadski“ ili „novozelandski model“). Činjenica je da ne postoji jedan zadani, univerzalni, model supervizije, koji je potrebno uklopiti u vlastite profesionalne sredine, već se u specifičnim sredinama razvijaju vlastiti modeli, ovisno o potrebama stručnjaka, funkcijama supervizije, profesionalnom i kulturološkom kontekstu, ali i obilježjima samog supervizora (njegovom iskustvu, teorijskom znanju, osobnim uvjerenjima, ključnim životnim načelima...).

3. SUPERVIZIJA PSIHOSOCIJALNOG RADA U SUSTAVU SOCIJALNE SKRBI U REPUBLICI HRVATSKOJ

Sustav socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj sastoji se od niza institucija (javnih i privatnih ustanova), udruga, vjerskih zajednica, udomiteljskih obitelji i drugih pružatelja usluga, koji osiguravaju ostvarenje određenih prava i/ili pružaju određene usluge korisnicima. Već u okviru javnih ustanova postoji širok spektar različitih usluga, ovisno o tipu ustanove (područni uredi Hrvatskog zavoda za socijalni rad, domovi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, domovi za djecu s teškoćama u ponašanju, centri za odgoj i obrazovanje, koji pružaju usluge djeci s razvojnim teškoćama, domovi za skrb o starima i nemoćnima, domovi koji skrbe o odraslim osobama s teškoćama mentalnog zdravlja, uključujući i bolesti ovisnosti, i dr.), a područje civilnog društva donosi dodatnu raznovrsnost. Očito je, dakle, da su stručnjaci zaposleni u sustavu socijalne skrbe osobe raznolikih profesija (socijalni radnici, psiholozi, socijalni pedagozi, pravnici, defektolozi, rehabilitatori, logopedi, stručnjaci iz područja odgoja i obrazovanja, medicine, njege, i drugi), a različitog su i profesionalnog iskustva - od početnika, tj. vježbenika, do osoba koje se spremaju u mirovinu nakon čitavog radnog vijeka provedenog u sustavu socijalne skrbi. Osim razlike u formalnom obrazovanju i iskustvu, postoje razlike među stručnjacima i u daljnjem smjeru njihovog stručnog usavršavanja – sve je veći broj onih koji se dodatno obrazuju iz područja pojedinih psihoterapijskih pravaca (gestalt, psihodinamske, kognitivno-bihevioralne, sistemske obiteljske terapije i dr.). Stoga je uvođenje supervizije u sustav socijalne skrbi predstavljalo veliki izazov: kako odabrati i implementirati model koji će odgovoriti na potrebe za profesionalnim i osobnim razvojem toliko, iskustveno i obrazovno, raznolikog društva, kojima su u fokusu rada različiti korisnici, u specifičnim životnim kontekstima i različitim potrebama?

Modeli supervizije u Republici Hrvatskoj

Razvojno-integrativna supervizija

Projektom „Uvođenje supervizije u sustav socijalne skrbi Republike Hrvatske“, koji je, u razdoblju od 2000-2004. godine, provodio Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u suradnji s Ministarstvom rada i socijalne skrbi, Švedskom međunarodnom agencijom za razvoj-SIDA i Društvom za psihološku pomoć, nastojalo se stvoriti temeljne uvjete implementiranja supervizije u sustav u kojem je takav oblik podrške

već desetljećima prije prepoznat kao nužan, a unatoč tome nikad nije uveden, te odgovoriti gore navedenom izazovu – odabrati model supervizije koji najbolje odgovara specifičnim uvjetima hrvatske prakse psihosocijalnog rada.

Zagovarajući, u profesiji socijalnog rada, odmak od „prevladavajućeg, tradicionalnog socijalnog rada, u kojem je snažno prisutna ekspertna pozicija stručnjaka za sva područja života korisnika“ i njegova odgovornost za korisnikove izbore, u smjeru suvremenog pristupa socijalnom radu, koji polazi s pozicija osnaživanja korisnika, reciprociteta znanja stručnjaka i korisnika, te rada „s“ klijentima (a ne „za“ klijente)...“ (Ajduković i Cajvert, 2001.: 11), autori su se, analogno, zalagali i za uvođenje suvremenog, razvojnog pristupa superviziji psihosocijalnog rada, kojem je cilj ojačati stručnjaka i unaprijediti njegovu profesionalnost u susretu s klijentom. Stoga je, kao najprihvatljiviji model, odabran „razvojno-integrativni“ model supervizije, usmjeren na profesionalni i osobni rast i razvoj stručnjaka te povećanje njihove kompetentnosti, kroz reflektiranje o profesionalnim iskustvima, integraciju teorije i prakse te osnaživanje i podršku. Razvojno-integrativna supervizija, „...nije usmjerena samo na sadržaj psihosocijalnog rada već i na proces u kojem se supervizant razvija kao «instrument» tog rada, koji potiče razvoj profesionalne i osobne kompetentnosti njega kao stručnjaka (Ajduković i Cajvert, 2004., str. 33).

Dakle, odabran je i razvijan model u kojem supervizor ne treba biti ekspert za područje supervizantovog rada, nije mu zadaća da procjenjuje, vrednuje ili nadzire njegov rad, već je usmjeren na razvoj stručnjaka kao osobe – stvarajući u superviziji kreativni prostor za razmišljanje i reflektiranje, proširenje uvida i perspektiva, poticanje i podržavanje stručnjaka, koji će, na taj način, steći produbljeno razumijevanje korisnika s kojim radi i svog odnosa s njim. Supervizija postaje zasebna profesija, za koju se, tijekom izobrazbe, stječu znanja i vještine superviziranja različitih stručnjaka, neovisno o njihovom obrazovanju i području rada, kroz metode dijaloškog razgovora i reflektiranja.

Organizacijska supervizija

Iako početno zamišljena kao zasebni model supervizije te implementirana paralelno s razvojno-integrativnom, ali s naglaskom na administrativno-upravljačkoj funkciji, (koja je iz našeg modela razvojno-integrativne supervizije izbačena zbog sukoba pomagačke i nadziruće uloge) namijenjena osobama na rukovodnim pozicijama (voditeljima organizacija, odjela ili timova)

kako bi se osigurala djelotvornosti funkcioniranja organizacija, dobro korištenje resursa i kvaliteta usluga krajnjim korisnicima, nije zaživjela u planiranom obliku. Naime, primjenom modela, ispostavilo se da je organizacijska supervizija u našem profesionalnom kontekstu, zapravo „specifičan oblik razvojno-integrativne supervizije, čiji je cilj pružanje supervizijske podrške rukovodnim osobama u obnašanju njihovih zadataka.“ (Ajduković, 2020., str. 387).

Metodska supervizija

Projektom “Edukacija iz metode supervizije za licencirane supervizore” u organizaciji Hrvatskog društva za superviziju i organizacijski razvoj i Ministarstva za demografiju, obitelj, socijalnu politiku i mlade, koji se provodio tijekom 2017. - 2018.g., razvojno-integrativni supervizori su dodatno educirani kako bi bili osposobljeni supervizirati stručnjake tadašnjih centara za socijalnu skrb (današnji područni uredi Hrvatskog zavoda za socijalni rad), koji rade na poslovima zaštite djece, mladih i obitelji, kao i voditelja mjera stručnih pomoći koji su, odlukama navedenih stručnjaka, uključeni u pružanje dodatne podrške obiteljima u riziku. Metodska je supervizija potom implementirana u sustav socijalne skrbi, jednim dijelom kroz rad sa stručnjacima centara za socijalnu skrb koji rade u timovima za zaštitu dobrobiti djece, a drugim kroz rad s voditeljima mjera stručne pomoći.

Razvoj ovog modela supervizije proizašao je iz potrebe da se ojačaju kompetencije za procjenu i postupanje stručnjaka koji rade s obiteljima u riziku, a u fokusu su konkretni slučajevi na kojima stručnjaci rade, „...kroz: (1) aktualne procjene potencijalne opasnosti, sigurnosti te čimbenika rizika i zaštite (temeljem činjenica), (2) nejasnoća (uključujući nepotpune ili spekulativne informacije) te (3) sljedeće korake postupanja“ (Laklija i sur., 2020., str. 87).

Dakle, za razliku od razvojno-integrativne supervizije, supervizor u metodičkoj superviziji mora dobro poznavati specifično područje rada superviziranih, biti iskusan praktičar u navedenom području te imati široki spektar drugih znanja relevantnih za profesionalni razvoj superviziranih.

Edukativna supervizija (za poslove od značaja za sustav socijalne skrbi)

Edukativna supervizija određena je kao proces »učenja kako obavljati profesionalni rad u okviru profesionalnog edukacijskog programa, uključujući praćenje pridržavanja specifičnih profesionalnih standarda« (Ajduković, 2018.a: 32, u Sladović Franc, 2020.). Funkcija joj je, dakle, ne samo olakšati polazniku edukacije proces učenja i primjenu određenih teorija i vještina u praksi, već ujedno i omogućiti supervizoru procjenu jesu li postignuti obrazovni ciljevi polaznika edukacije te do koje je razine isti ovladao primjenom određene metode u radu s korisnicima.

Edukativna supervizija integrirana je u obrazovanje budućih socijalnih radnika (supervizija studentske prakse), te u pripremu budućih supervizora. Također, implementacijom obiteljske medijacije kao nove usluge u sustavu socijalne skrbi, edukativna supervizija integrirana je i u izobrazbu obiteljskih medijatora. Supervizirajući neposredan rad na medijacijskim slučajevima, supervizori, ujedno i edukatori u programu izobrazbe medijatora, pridonose integraciji znanja, vještina i iskustva stručnjaka, osiguravajući na taj način veću kvalitetu pružanja ove usluge korisnicima.

Od 2020. godine, svi navedeni modeli supervizije, osim uživo (tzv. supervizija licem u lice; individualna, grupna ili timska), odvijaju se i putem online-platформи (Skype, Zoom, Teams). **Online-supervizija** razvila se najprije kao odgovor na potrebe stručnjaka tijekom COVID-19 pandemije, a potom i na potrebe stručnjaka i volontera pomagača nakon potresa u Zagrebu i Petrinji. U navedenom kontekstu, imala je „obilježja **supervizije u kriznim situacijama velikih razmjera**, te se posebna pozornost trebala posvetiti osjećajima supervizanata“ (Ajduković, 2020., str. 17). Organizirana je kroz individualne ili grupne susrete, s naglaskom na podržavajuću funkciju. Iako je započela kao odgovor na krizu, online-supervizija se pokazala korisnim načinom rada i u kasnijim uobičajenim profesionalnim kontekstima, zbog povećanja dostupnosti supervizije i smanjenja troškova i vremena. Ipak, i dalje postoji suzdržanost kod mnogih supervizanata, ali i samih supervizora, prema supervizijskom radu na daljinu, primarno zbog izostanka neposrednog fizičkog kontakta, ali i brojnih drugih razloga, poput etičkih dilema i brige o povjerljivosti, poteškoća s korištenjem digitalnih tehnologija i sl. (Ajduković, 2020.).

Područja/konteksti u kojima se odvija supervizija

Supervizija je, kao metoda profesionalne podrške, u Republici Hrvatskoj implementirana u sustave socijalne skrbi, obrazovanja i pravosuđa. U okviru sustava socijalne skrbi primarno je usmjerena na stručne radnike javnih ustanova, što je regulirano i Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 18/2022, čl. 264, st. 3), kojim je određeno da superviziju stručnih radnika u djelatnosti socijalne skrbi mogu provoditi isključivo licencirani supervizori. Međutim, djelatnost socijalne skrbi ne obavljaju isključivo stručni djelatnici javnih ustanova te se potreba za supervizijom javlja i u drugim kontekstima, odnosno, područjima u kojima usluge ne pružaju isključivo stručnjaci. Primjerice, kao poseban oblik podrške udomiteljima - pojedincima i obiteljima koji obavljaju djelatnost socijalne skrbi pružanjem socijalne usluge smještaja djeci ili odraslim osobama - provodi se **supervizija udomitelja**, razvijena u okviru istoimenog projekta koji je, tijekom 2006. i 2007. godine provodila Udruga za inicijative u socijalnoj politici, uz potporu švedske agencije za međunarodni razvoj SIDA i Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, a naknadno je implementirana i u Zakone o udomiteljstvu (NN 90/2011, 115/18, 18/22). U kontinuitetu se pruža udomiteljskim obiteljima, uglavnom od strane Timova za udomiteljstvo, a u sredinama u kojima ne postoje Timovi, nastoji se osigurati kroz rad udruga koje se bave udomiteljstvom ili Centara za pružanje usluga zajednici. Iako su superviziju udomitelja početno provodili u tu svrhu educirani stručnjaci, danas ju provode uglavnomiskusni praktičari s područja udomiteljstva.

Također, osim u javnom sektoru, supervizija se sve više koristi i u organizacijama civilnog društva koje provode različite programe psihosocijalne podrške i pružaju usluge korisnicima sustava socijalne skrbi i drugim građanima. Kako provoditelji tih programa nisu nužno stručnjaci, već, primjerice, osobe koje su proživjele slično iskustvo (programi tzv. peer-podrške osoba s teškoćama mentalnog zdravlja, grupe podrške roditelja djece s teškoćama u razvoju i slično), za provođenje supervizije često se angažiraju i stručnjaci koji nisu licencirani supervizori, ali posjeduju određena stručna znanja i iskustvo u području kojim se program bavi. S obzirom da bi superviziju kao profesionalnu aktivnost, neovisno o tome tko su supervizanti, trebali provoditi licencirani supervizori, sukladno propisanim standardima, svi drugi oblici podrške koji se mogu i trebaju pružati provoditeljima programa u organizacijama civilnog društva trebali bi biti drugačije imenovani, kako se ne bi narušavala slika i očekivanja od supervizije.

Iz ovog kratkog pregleda razvoja supervizije u sustavu socijalne skrbi RH, može se vidjeti da je supervizija psihosocijalnog rada područje koje se proteklih petnaestak godina intenzivno razvija – različiti modeli se implementiraju, te modificiraju, u skladu s profesionalnim potrebama i kontekstom. Za očekivati je daljnji razvoj i promjene u ovom području, kroz integriranje novih teorija i tehnika, ovisno o ciljevima i funkciji supervizije, kako bi se povećala djelotvornost i supervizije i prakse.

Kao eventualni doprinos tom razvoju, želim ponuditi svoja razmišljanja o značaju emocija u superviziji - njihovog prepoznavanja, regulacije i korištenja u supervizijskom radu, pri čemu sam, kao teorijski okvir za razumijevanje i regulaciju emocija, izabrala teoriju privrženosti. Naime, moja osobna iskustva u području supervizije (*supervizant* u razvojno-integrativnoj, edukativnoj i psihoterapijskoj superviziji, te *supervizor* u razvojno-integrativnoj, metodskoj, superviziji udomitelja i superviziji programa organizacija civilnog društva), ukazala su mi na važnost boljeg razumijevanja emocija, s obzirom da su i sadržaj (teme koje supervizanti donose na superviziju) i proces (proces rada na pojedinoj temi, dinamika supervizijske grupe), bili povezani s emocionalnim doživljajima, odnosno, aktualnim proživljavanjem emocija, s kojima su se supervizanti i/ili supervizor ponekad teško nosili. Kako razumjeti emocije, što ih izazva, što nam poručuju, kako ih regulirati.... bila su moja pitanja, a odgovore sam nastojala pronaći u kontekstu teorije privrženosti, kao, s jedne strane, meni najbližijeg teorijskog koncepta, a s druge strane, sveprimjenjivog, nevezanog za specifične psihoterapijske pravce, a svakako već dovoljno poznatog i važnog u kontekstu psihosocijalnog rada.

4. TEORIJA PRIVRŽENOSTI

Teorija privrženosti jedna je od najznačajnijih teorija profesije socijalnog rada, a, vjerujem, i ljudskog razvoja općenito, što dokazuju brojna istraživanja provedena proteklih tridesetak godina, koja su potvrdila njene postavke. S obzirom na obilje znanstvenih dokaza, uključujući i istraživanja s područja afektivne neuroznanosti, pojedini autori, ne govore samo o teoriji, već i znanosti privrženosti (Johnson, 2019.).

Privrženost se definira kao emocionalna veza koju karakterizira tendencija da se ostvari i održi bliskost s osobom koja nam je važna i koja bi nam mogla pružiti utočište ili sigurnu bazu u trenucima krize. Kriza (vanjska prijetnja, novo iskustvo, strah, zbunjenost i sl.), aktivira naš

sustav privrženosti na način da naše dominantno ponašanje postaje traženje sigurnosti i bliskosti osobe kojoj smo privrženi, i sve dok ne dobijemo utjehu, podršku, sigurnost, odnosno, dok se ne deaktivira sustav privrženosti, drugi sustavi našeg ponašanja (učenje, istraživanje, davanje potpore drugima) su ometeni (Bowlby, 1969., Pistole i Fitch 2008., prema Rožič 2015.).

Prema Bowlbiju, naša emocionalna regulacija, odnosno, nošenje s unutarnjim psihičkim stanjima, poput straha, boli, ljutnje i tjeskobe, kao i socijalna prilagođenost te otpornost na stres, ovise o iskustvima privrženosti iz najranijih odnosa s roditeljima tj. skrbnicima. Novija istraživanja u područjima teorije privrženosti i neuroznanosti pokazala su da se načini emocionalnog reagiranja i doživljavanja sebe i svijeta oko nas mogu mijenjati tijekom odrastanja, kroz iskustva bliskosti s drugim osobama (vršnjacima, partnerom, terapeutom, supervizorom...) te da odrasle osobe imaju tzv. višestruke, kontekstualne, privrženosti (na različite načine smo privrženi različitim osobama).

Teorija privrženosti po naravi je integrativna, jer objedinjuje više koncepata:

- razvojni – objašnjava utjecaj konstantne i senzitivne prisutnosti /ili izostanka prisutnosti osobe koja skrbi o djetetu na djetetov razvoj, od dojenačke do odrasle dobi, formiranjem unutarnjih radnih modela sebe i drugih, koji oblikuju načine na koji neka osoba doživljava sebe i svijet oko sebe, njene buduće interakcije, odnosno, u mnogome, njen život;
- ekološki (sistemski) i relacijski – promatra razvoj djeteta u kontekstu utjecaja okoline, naglašava povezanost, tj. uzajamnost odnosa. Bowlby još 1973. govori o „vanjskim i unutrašnjim prstenovima“, opisujući interpersonalne obrasce interakcije (vanjski prsten) i njihovu povezanost s unutarnjom kognitivnom i emocionalnom obradom (unutarnji prsten) osoba u odnosu, (Bowlby, 1973., prema Johnson, 2019.).
- humanistički - govori o subjektivnoj stvarnosti, temeljenoj na načinu na koji osoba percipira, interpretira i internalizira događanja, stvarajući vlastite radne modele sebe i svijeta. Vjeruje u prirodnu usmjerenost svakog čovjeka prema osobnom razvoju, ukoliko su za to osigurani povoljni uvjeti, te će tako biološki uvjetovana usmjerenost djeteta traženju bliskosti i povezanosti sa „snažnijim i mudrijim odraslim“, u slučaju njegujućeg i brižnog odgovora odraslog, stvoriti potrebne uvjete za razvoj svih djetetovih potencijala;
- iskustveni/fenomenološki – govori o mijenjanju doživljaja sebe i drugih na temelju novih emocionalnih iskustava („ovdje i sada“), s emocionalno ugođenim značajnim drugim (roditelj, partner, terapeut....), što doprinosi (pre)oblikovanju unutarnjeg radnog modela osobe.

Međutim, teorija privrženosti je, u obrazovanju i praksi socijalnih radnika, kao i u konceptualizaciji javne skrbi za djecu u Republici Hrvatskoj, dugo imala „minoran značaj i utjecaj“, unatoč tome što je poznavanje razvoja i stilova privrženosti ocijenjeno presudnim za praksu socijalnog rada (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.a; 2007.b). Pritom se prvenstveno mislilo na rad s obiteljima u riziku, s ciljem prevencije izdvajanja djece iz obitelji, kao i na rad s djecom koja su već izdvojena iz obitelji i smještena u alternativnu skrb, te rad sa udomiteljima i stručnjacima koji o njima brinu.

Oslanjanje na teoriju privrženosti kao relevantni teorijski okvir za unapređenje skrbi o djeci započinje 2007. godinom, provedbom različitih projekata i programa namijenjenih jačanju kapaciteta stručnjaka i roditelja. Međutim, i dalje je zanemaren koncept odrasle privrženosti, odnosno, utjecaja unutarnjih radnih modela, oblikovanih iskustvima u djetinjstvu, na ponašanje u odnosima koje osoba gradi u odrasloj dobi (s prijateljima, u romantičnim vezama, i dr.). Razumijevanje privrženosti u odrasloj dobi značajno je za praksu socijalnog rada u brojnim područjima; primjerice, u radu s adolescentima s poremećajima u ponašanju, u razumijevanju dinamike obitelji u riziku, a posebno dinamike narušenog partnerskog funkcioniranja roditelja i konfliktnih brakorazvodnih postupaka.

Sve navedene teme (procjenu rizika i donošenje odluka o daljnjoj skrbi za dijete, rad s obiteljima u riziku, konfliktne razvode, brigu o djeci u alternativnoj skrbi i dr.) stručnjaci sustava socijalne skrbi često „donose“ na supervizijski susret, u svim modelima supervizije - i u razvojno-integrativnoj i metodskoj, te u superviziji za obiteljske medijatore, superviziji udomitelja, a prema mom iskustvu, i u superviziji timova organizacija civilnog društva, koje pružaju socijalne usluge - a uz sam sadržaj donose i obilje emocija, kako osobnih, tako i svojih korisnika. Stoga ću ukratko prikazati teoriju privrženosti i njen značaj za polje psihosocijalnog rada, zatim neke teorijske koncepte koji povezuju teoriju privrženosti i superviziju, a potom moje vlastito razmišljanje o korištenju emocionalnog sadržaja u supervizijskom kontekstu, kroz prizmu „privrženosti“.

Razvoj privrženosti

Koncept privrženosti utemeljio je britanski psiholog i psihoanalitičar, John Bowlby (Bowlby, 1988.; Rožič, 2015.; Johnson, 2004.), a nadogradila temeljem rezultata vlastitih istraživanja, njegova suradnica, kanadska psihologinja, Mary Ainsworth (Mikulincer i Shaver, 2003.).

Prema Bowlbyiju, dijete se rađa s biološkim, evolucijskim, predispozicijama za povezivanje s odraslim osobama („*wired for connection*“) koje su sposobne osigurati mu zaštitu, a time i preživljavanje. Zbog nezrelosti vlastitih kapaciteta za održanje na životu i obranu od opasnosti, dijete blizinu i zaštitu odraslih treba kroz dugo vremensko razdoblje, te je rođeno s repertoarom ponašanja koja mu pomažu postići i održati fizičku i emocionalnu blizinu s njegujućim drugim (Johnson, 2004.; Mikulincer i Shaver, 2003.), koji postaje njegova figura privrženosti. Fizička i emocionalna povezanost s dovoljno senzitivnom osobom, koja dobro odgovara na djetetove potrebe, smiruje djetetov nervni sustav i oblikuje fizički i mentalni osjećaj utočišta („*safe haven*“) - bliskosti kroz koju će dijete dobiti utjehu i vratiti emocionalnu ravnotežu u trenucima uznemirenosti.

Odvajanje od osobe uz koju je razvilo emocionalnu vezanost, tj. od figure privrženosti, kod djeteta izaziva osjećaj uznemirenosti i straha, na što reagira protestom (uznemirenost uslijed razdvajanja, plač, ljutnja), potom očajanjem (kada protestom nije uspjelo dozvati figuru privrženosti, dijete reagira povlačenjem u sebe, apatijom), te na kraju, poricanjem/povlačenjem („*detachment*“; nakon duže separacije, dijete odustaje od figure privrženosti i prilagođava se novoj situaciji aktiviranjem drugačijih adaptivnih strategija – emocionalno „zamrzavanje“, ravnodušnost...). U ponovnom susretu s figurom privrženosti, od koje je prethodno „odustalo“, dijete može reagirati emocionalnim povlačenjem, kao obranom od mogućeg novog iskustva odbacivanja, bijesom, ili prenaplašenim traženjem blizine i sigurnosti (tjeskobnim prijanjanjem).

Osim u situacijama odvajanja od figure privrženosti, dijete usvaja slične strategije regulacije vlastitih emocija i u situacijama kada je osoba koja skrbi o njemu neresponzivna, odnosno, neosjetljiva na njegove signale. Primjerice, emocionalno „hladan“, distanciran, roditelj, roditelj koji je preplavljen vlastitom tjeskobom i nereguliranim emocijama ili pak zlostavljajući roditelj, kod djeteta uzbunjuju sustav privrženosti – ono traži načine reguliranja vlastite uznemirenosti ili kroz pojačano i ustrajno traženje blizine roditelja – njihove fizičke prisutnosti i psihološke i

emocionalne dostupnosti, ili kroz strategije „odustajanja“ od odnosa i oslanjanja na sebe, što podrazumijeva djetetovo emocionalno povlačenje i razvoj tzv. prisilne samodostatnosti.

Radni modeli i stilovi privrženosti

Ponavljana iskustva s figurama privrženosti oblikuju način na koji dijete doživljava **sebe** - kao vrijedno ili nevrijedno ljubavi, brige i pažnje, i **druge**, odnosno, svijet oko sebe - kao osobe na koje se može ili ne može osloniti, svijet kao sigurno mjesto ili izvor opasnosti. Te unutarnje doživljaje sebe i drugih Bowlby naziva unutarnjim radnim modelima – kroz njih dijete, a kasnije i odrasla osoba, promatra i procjenjuje sebe i okolinu te traži najbolje strategije adaptacije na percipirano okruženje.

Bowlbyeva suradnica, Mary Ainsworth, temeljem rezultata vlastitih istraživanja dječje privrženosti, a oslanjajući se na Bowlbyeve ideje i učenje, u teoriju privrženosti uvodi koncept sigurne baze: senzitivna i njegujuća odrasla, uz utočište, osigurava djetetu i tzv. sigurnu bazu („*secure base*“) - mjesto gdje je dijete podržavano i usmjeravano prema istraživanju i učenju, odakle može odlaziti istraživati svijet, kroz igru, učenje i nove socijalne interakcije, i u koje se, potom, vraća (Bowlby 1988.).

Prema Bowlbyju, bihevioralni sustav privrženosti je dominantan, tj., u trenucima kad je on aktivan, svi drugi sustavi ponašanja (učenje, igra, skrb o drugima i sl.) su deaktivirani. Drugim riječima, dijete će radoznalo istraživati svijet sve dok ima sigurnu bazu i utočište, koje pruža figura privrženosti. U trenucima stresa ili osjećaja ugroženosti, aktivira se ponašanje privrženosti („*attachment behaviour*“), tj. traženje bliskosti, utjehe i sigurnosti, i tek postizanjem emocionalne ravnoteže, kroz bliskost i utjehu s figurom privrženosti, ovaj se sustav deaktivira i dijete može nastaviti istraživati svijet (Bowlby 1988.; Rožič, 2015.).

Doprinos Mary Ainsworth teoriji privrženosti je i u klasifikaciji individualnih razlika među djecom, ovisno o načinima na koje djeca nastoje uspostaviti i održati odnos sa skrbnim odraslim (majkom) nakon iskustava odvajanja, odnosno, prekida odnosa. Klasifikacija je temeljena na istraživanjima ponašanja djeteta u tzv. „nepoznatoj situaciji“, eksperimentu koji se provodio u 8 kratkih sekvenci, u kojima je dijete prolazilo kroz iskustvo interakcije s majkom, interakcije s nepoznatom osobom u majčinoj prisutnosti, potom odvajanja od majke i ponovnog

uspostavljanja odnosa nakon njenog povratka, pri čemu se posebno pratilo reagiranje djeteta upravo na ponovno uspostavljanje kontakta s majkom. Klasifikacijom su definirana tri stila privrženosti: siguran, izbjegavajući³ i anksiozno-ambivalentni⁴ stil (u daljnjem tekstu izbjegavajući i anksiozni). Mary Main i Judith Solomon sa Sveučilišta Berkeley, Kalifornija, ovoj su kategorizaciji, 1990. godine, dodale i dezorganizirano/dezorijentirani stil privrženosti, u koji su kategorizirane reakcije djece koje se nisu mogle s lakoćom uvrstiti niti u jedan od tri postojeća stila, odnosno, obuhvaća nekoherentna ponašanja, koja ukazuju na nedostatak bilo kakve strategije u suočavanju sa stresom (Duschinsky i Solomon, 2017.).

Sigurno privrženo dijete vjeruje da će figura privrženosti biti dostupna u trenucima potrebe i osigurati da ono bude umireno i zbrinuto i time potvrditi njegov osjećaj da je voljeno; na odvajanje od nje reagirati će s manje straha i protesta, a njen povratak dočekat će s radošću. Iz te sigurne baze, spremno je istraživati svijet, ulaziti u interakcije s drugima, iskušavati i riskirati, jer će se uvijek, u trenucima uznemirenosti i opasnosti, imati gdje skloniti i biti utješeno i njegovano.

Traženje blizine i podrške primarna je strategija emocionalne regulacije djeteta, odnosno, smanjenja uznemirenosti i povratka emocionalne ravnoteže. Ponavljana iskustva uspješne regulacije emocija uz pomoć figure privrženosti (koregulacija), dijete internalizira i tijekom vremena razvija samoregulaciju. Istraživanja su pokazala da će, u kasnijoj dobi, i bez fizičke prisutnosti figure privrženosti, osoba biti u stanju smanjiti uznemirenost dosjećanjem, odnosno, mentalnom reprezentacijom figure privrženosti i uz nju vezanog osjećaja podrške i sigurnosti.

Djeca s nesigurnim obrascima privrženosti sebe i svijet oko sebe percipiraju na drugačiji način, te razvijaju i drugačije adaptivne mehanizme, tzv. sekundarne strategije privrženosti. Iz iskustva u kojem je roditelj nedosljedan u odgovorima – nekad dostupan i senzitivan, a nekad emocionalno distanciran, krut ili zanemarujući, dijete uči da je figura privrženosti nepredvidljiva: ponekad će pružiti potrebnu utjehu i sigurnost, a ponekad ne, što pojačava djetetov osjećaj uznemirenosti i nesigurnosti i motivira ga na pretjerano traženje blizine i utjehe.

³ U našoj se literaturi izbjegavajući stil prevodi i kao anksiozno-izbjegavajući ili nesigurno-izbjegavajući stil.

⁴ Anksiozno-ambivalentni stil prevodi se i kao nesigurno-ambivalentni, tjeskobni-ambivalentni i anksiozno-opirući stil privrženosti. U ovom radu pojmovi „anksioznost“ i „tjeskoba“ predstavljaju sinonime, a koriste se u skladu s prijevodom domaćih autora na koje se pozivam.

Dijete razvija **anksiozno-ambivalentni stil privrženosti** (negativan model sebe, pozitivan model drugih), ...*“njegova motivacija za istraživanjem i rješavanjem problema ovisi o prisutnosti, podršci i odobravanju od strane figure privrženosti. Ova kontinuirana ovisnost o drugima dovodi do emocionalne nestabilnosti, otežava emocionalnu samoregulaciju te povećava osjetljivost osobe na stres.”* (Ajduković i sur., 2007., str. 67)

Iskustvo u kojem je roditelj nedostupan, emocionalno distanciran, neugodno nametljiv, odnosno ne odgovara prikladno na djetetove potrebe, prisiljava dijete da umjesto traženjem blizine i podrške, svoju emocionalnu uznemirenost nastoji smiriti oslanjajući se na vlastite kapacitete – „umrtvljivanjem“ osjećaja, povlačenjem i emocionalnim distanciranjem od figure privrženosti. Takvo dijete razvija **izbjegavajući stil privrženosti** (pozitivan model sebe, negativan model drugih), odnosno, da bi izbjegao bol zbog konstantnog odbacivanja ili neugodnih interakcija sa skrbnikom, razvija prisilnu samodostatnost, oslanja se isključivo na sebe, ne vjeruje u mogućnost podrške drugih. Iako ostavlja dojam izostanka emocionalnih reakcija, mjerenjem hormona stresa i drugih tjelesnih znakova uznemirenosti, poput ubrzanih otkucaja srca, i sl., utvrđeno je da je dijete izloženo intenzivnom stresu, odnosno, da mu je sustav privrženosti konstantno „pod uzbunom“.

Dezorganizirani stil privrženosti javlja se u situacijama kada su oba radna modela negativna, a posljedica je traumatskih iskustava djeteta, u kojima je figura privrženosti istovremeno izvor straha i očekivane utjehe. Djetetovo ponašanje obilježeno je suprotstavljenim težnjama - pristupiti roditelju i pobjeći od njega, što, u uvjetima stresa, dovodi do „...kolapsa strategije privrženosti; pod takvim uvjetima, neorganizirani pojedinci odabiru niz ponašanja koja su irelevantna za njihovu potrebu za smanjenjem nelagode“, (Wazana i sur., 2015., str. 1157, prema Duschinsky i Solomon, 2017.). Djeca s dezorganizirano/dezorijentiranim stilom privrženosti *„izbjegavaju emocionalne odnose, osjećaju se nevoljeno. Pokazuju ozbiljne poremećaje u ponašanju i imaju poteškoća u razumijevanju osnovnih socijalnih odnosa i/ili socijalnog komuniciranja. Djeca koja su razvila ovaj tip privrženosti iz životnog iskustva su naučila da ne postoji takva osoba kojoj bi se moglo vjerovati. Ona zapravo pokazuju neprivrženost.“* (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.a: 68).

Prema Bowlbiju, dakle, sustav privrženosti podrazumijeva nesvjesno, biološki uvjetovano aktiviranje ponašanja privrženosti - traženje blizine i utjehe „starije i mudrije“ osobe, u trenucima stresa ili procijenjene opasnosti, radi zaštite i emocionalnog smirivanja. Iako je

biološka funkcija ovog sustava najvažnija u ranoj dobi, sustav je aktivan kroz cijeli čovjekov život („od kolijevke do groba“) i očituje se u traženju blizine i podrške značajnih drugih, u trenucima pojačanog stresa ili osjećaja ugroženosti (Bowlby 1988.).

5. SUVREMENI PRISTUP TEORIJI PRIVRŽENOSTI

Temeljena na brojnim istraživanjima iz područja neurobiologije, a posebno nove grane znanosti - afektivne neuroznanosti, suvremena shvaćanja teorije privrženosti istu konceptualiziraju kao teoriju emocionalne i tjelesne regulacije. Naime, istraživanja su pokazala da je najranija komunikacija djeteta i majke, tj. skrbnog odraslog, ključna za razvoj strukturnih neurobioloških sustava „desnog mozga“, koji su uključeni u sustav obrade emocija, modulacije stresa i samoregulacije (Schore 1994., prema Rožič, 2015.; Schore i Sieff, 2015.).

Emocionalna komunikacija majke i djeteta, tijekom prve godine djetetovog života, kojom se formira veza privrženosti, događa se u preverbalnoj fazi djetetova razvoja te se temelji na neverbalnim signalima (facijalna ekspresija, boja i ton glasa i sl.), što procesira desna moždana polutka, koja se u tom razdoblju djetetova života intenzivno razvija. Majčina senzitivnost na djetetove signale omogućuje joj da se psihobiološki uskladi s njegovim, tjelesno-uvjetovanim, stanjima pobuđenosti te da smanji njegovu uznemirenost, odnosno, da stvori prilike da ono osjeti radost i užitek. To iskustvo pomaže djetetu da lakše podnese povremena razdoblja njihove neusklađenosti, a majčino prepoznavanje djetetovih signala za ponovnim povezivanjem, dovodi do novog uspostavljanja njihove sinkronizacije, odnosno, afektivne rezonance. Prekidi, pa ponovno usklađivanje, uči dijete i da su slučajevi prekida podnošljivi, odnosno, da se neugodne emocije mogu tolerirati, čime se širi njegov „prozor tolerancije“, razvija njegova emocionalna otpornost i stvara pretpostavka temeljnog osjećaja sigurnosti i povjerenja u druge. *„Kroz nizove usklađivanja, neusklađenosti i ponovnog prilagođavanja, dojenče postaje osoba, postižući psihološko rođenje“* (Mahler, 1975., prema Schore i Schore, 2007.).

U suprotnom slučaju, odnosno, u nepovoljnom ili štetnom okruženju, razvoj djetetovog mozga je ugrožen, na više načina. S obzirom da nema razvijenu sposobnost samoregulacije, već se tome uči interakcijama s odraslima, dijete se, u situaciji kad odrasli ne prepoznaje ili zanemaruje njegove potrebe (majčina emocionalna distanciranost, zanemarivanje i/ili zlostavljanje...) nalazi u stanju dugotrajnog stresa, koje je psihobiološki otrovno, te dovodi do većeg odumiranja moždanih stanica, nego što je uobičajeno. Također, reducirano je stvaranje novih sinapsi, a

postojeće se gase. S druge strane, učvršćuju se neuralni sklopovi emocionalnih reagiranja poput povlačenja, distanciranja, tjeskobnih prijanjanja i sl., kao adaptivni odgovori na trenutno okruženje. Ti se odgovori internaliziraju, kao implicitno sjećanje, te u odrasloj dobi, nesvjesno, potiču jednake emocionalne odgovore u drugim važnim interakcijama.

Dakle, svako djetetovo iskustvo aktivira specifične neuralne krugove u „desnom mozgu“, a što su pojedini krugovi češće aktivirani, to su učvršćeniji i veća je vjerojatnost da će se aktivirati u budućnosti. Na taj način dijete razvija specifične emocionalne odgovore, stvarajući tako i specifičan tip organizacije osobnosti (Schore i Sieff, 2015.).

Nadalje, iskustvo ugone s njegujućim bližnjim, u djetetovom mozgu potiče lučenje hormona oksitocina, dopamina, i endorfina (tzv. „hormona sreće“), odgovornih, između ostalog, za povezivanje s drugima, osjećaj pripadanja i povjerenja, zadovoljstva i pozitivnog uzbuđenja. Dijete tako uči povezivati socijalne interakcije s osjećajem ugone i zadovoljstva. Kad se ove molekule oslobađaju u dovoljnoj količini, djetetov mozak gradi nove receptore za njih te će, u budućnosti, imati razvijenije neuronske sklopove koji su zaduženi za osjećaj pozitivnog uzbuđenja. Nedovoljne razine hormona smanjuju količinu receptora u mozgu, što posljedično može dovesti do nerazvijenosti ili atrofije ovih neuronskih sklopova. U odrasloj dobi to se može manifestirati kroz teže postizanje zadovoljstva i uzbuđenja, te povećati rizik od depresije.

Rezultati istraživanja na području afektivne neuroznanosti pokazuju, dakle, da se usklađenom afektivnom komunikacijom majke i djeteta, stvara, u „desnom mozgu“, biološka osnova onog što je Bowlby nazvao radnim modelom sigurne privrženosti – u situacijama prijetnje ili uznemirenosti aktiviraju se neuralni krugovi koji potiču strategiju traženja blizine i utjehe, te dijete uz pomoć njegujućeg odraslog regulira svoju tjelesnu i psihološku uznemirenost (koregulacija). Ponavljana iskustva uspješne koregulacije internaliziraju se, kroz promjene u mozgu, te dijete tijekom vremena može postići smanjenje uznemirenosti i kad majka nije fizički prisutna (samoregulacija). Dakle, „razvoj zdravog emocionalnog sustava ovisi o odrastanju u dovoljno dobrom emocionalnom okruženju“ (Schore i Sieff, 2015.).

Isti sustavi aktiviraju se i mijenjaju tijekom odrastanja i u odrasloj dobi pod utjecajem značajnih interpersonalnih odnosa. Naša iskustva privrženosti te kapaciteti za samoregulaciju i regulaciju utječu na sve naše interpersonalne odnose, pa tako i odnos stručnjak-korisnik, kao i odnos supervizant-supervizor.

6. PRIVRŽENOST U ODRASLOJ DOBI

Istraživanje privrženosti u odrasloj dobi intenzivirano je sredinom 80-ih godina prošlog stoljeća, nakon konceptualizacije romantičnih veza kao odnosa privrženosti. Naime, uočavanjem sličnosti u emocionalnom reagiranju romantičnih partnera suočenih s nekim oblikom krize u odnosu i emocionalnog reagiranja djeteta nakon separacije od figure privrženosti ili kad je odnos s tom figurom ugrožen (protest, očaj, povlačenje („*detachment*“)), navele su bračne terapeute i istraživače (Johnson, 2004.; Hazan i Shaver 1993., prema Mikulincer i Shaver, 2004.), da ljubavni odnos definiraju kao oblik privrženosti odraslih. Ova je konceptualizacija dala novu perspektivu promatranju i proučavanja romantičnih veza te novi zamah daljnjim istraživanjima koji će potvrditi ili demantirati ovu hipotezu. Proteklih tridesetak godina provedena su brojna istraživanja, koja su ljudsko ponašanje, uključujući i ponašanje u bliskim vezama, promatrala u kontekstu teorije privrženosti, a mnogi su rezultati potvrdili opravdanost konceptualizacije ljubavnog odnosa kao privržene veze i obrazložili već uočenu učinkovitost parterških terapija koje su na tim temeljima razvijane. Time je potvrđena i Bowlbijeva postavka da je razvoj privrženosti najznačajniji u djetinjstvu, ali se odražava na odnose tijekom cijelog čovjekovog života, te da se stil privrženosti razvijen u djetinjstvu može mijenjati kroz druge značajne odnose (partnerske, prijateljske, terapijske...).

Stilovi odrasle privrženosti i emocionalna regulacija

Stilove privrženosti u odrasloj dobi teoretičari su početno dijelili analogno s dječjom klasifikacijom Mary Ainsworth, na sigurnu privrženost, te na anksioznu i izbjegavajuću, kao oblike nesigurne privrženosti. Naknadno, usporedo s uvođenjem četvrtog dezorganizirano/dezorijentiranog stila kod djece, javlja se i podjela na četiri odrasla stila, koje konceptualizira Bartholomew (Bartholomew, 1990; Bartholomew i Horowitz, 1991., prema Mikulincer i Shaver, 2003.), na temelju Bowlbijevih unutarnjih radnih modela sebe i drugih, odnosno, internaliziranih slika o sebi i drugima nastalih temeljem ponavljanih interakcija sa značajnim drugima. Unutarnji radni model sebe povezan je s doživljajem sebe kao vrijednim ili nevrijednim tuđe ljubavi i pažnje te posljedičnom ne/ovisnošću o tuđem odobravanju u bliskim odnosima. Model drugih odnosi se na stupanj očekivanja dostupnosti i responzivnosti drugih i s tim povezanu tendenciju traženja ili izbjegavanja bliskosti. Pozitivan radni model sebe i drugih razvija sigurni stil privrženosti, a tri nesigurna stila proizlaze iz jednog ili oba negativna

radna modela. Zaokupljeni stil (odgovara anksiozno-ambivalentnom stilu kod djece) javlja se u situaciji negativnog radnog modela sebe, a pozitivnog modela drugih. Kod izbjegavajućeg stila (odgovara izbjegavajućem stilu u dječjoj klasifikaciji), Bartolomew i Horowitz (1991., prema Mikulincer i Shaver, 2003.) razlikuju odbijajući stil privrženosti („*dismissing avoidants*“), koji se javlja kod pozitivnog radnog modela sebe, a negativnog modela drugih, i plašljivi stil („*fearful avoidance*“; odgovara tzv. dezorganiziranom stilu kod djece), kod kojeg su oba modela negativna.

		MODEL O SEBI (Ovisnost/ <i>Dependence</i>)	
		Pozitivan (Niska)	Negativan (Visoka)
MODEL O DRUGIMA (Izbjegavanje/ <i>Avoidance</i>)	Pozitivan (Nisko)	SIGURAN Ugoda s intimnošću i autonomijom	ZAOKUPLJEN Zaokupljenost odnosima Ambivalencija Pretjerana ovisnost o drugima
	Negativan (Visoko)	ODBIJAJUĆI Negiranje potreba privrženosti Odbijanje intimnosti Neprihvatanje ovisnosti o drugima (samodostatnost)	PLAŠLJIV Strah od privrženosti Izbjegavanje bliskosti Izbjegavanje socijalnih odnosa

Slika 1. Stilovi odrasle privrženosti, preuzeto i prilagođeno iz Bartholomew 1990.

Sigurni stil privrženosti

Osobe sa sigurnim stilom privrženosti karakterizira povijest pozitivnih interakcija sa značajnim drugima, što je temelj njihovom osjećaju pouzdanja da će drugi, kada im budu potrebni, biti dostupni i responzivni. Ugodno im je s bliskošću i potrebom za drugima te je njihova primarna strategija u trenucima uznemirenosti traženje kontakta i podrške ili drugi konstruktivni načini nošenja sa stresom. Pojednostavljeno, sigurni stil oslanja se na uvjerenje da će se osoba, u situaciji suočavanja s nekom prijetnjom ili stresom, moći obratiti za pomoć drugoj značajnoj osobi, te da će ona vjerojatno biti dostupna i pružiti joj podršku, što će donijeti olakšanje i

utjehu, nakon čega će osoba biti u stanju vratiti se drugim aktivnostima. Jednom aktivirano, ovo uvjerenje (skript sigurne privrženosti) samo po sebi može ublažiti uznemirenost, promicati optimizam i nadu i pomoći osobi da se učinkovito nosi sa stresorima (Cassidy i Shaver, 2018.)

U odnosu na emocionalnu regulaciju, istraživanja su pokazala da sigurno privržene osobe imaju veću sposobnost uvida u vlastite emocije te su manje sklone potisnuti ili preglasiti svoje emocionalno iskustvo. Uznemirujuće emocije mogu podnijeti bez osjećaja preplavljenosti i gubitka kontrole, odnosno, uspijevaju ih regulirati na efikasan način. Također, imaju veću otpornost na stres i brže se oporavljaju od neugodnih emocija poput straha i ljutnje. U istraživanjima sposobnosti za mentalizaciju, odnosno, razumijevanja vlastitih i tuđih misli i emocija, utvrđena je korelacija između sposobnosti mentalizacije i sigurne privrženosti (Nolte i sur., 2011.). Sigurno privrženi su asertivniji, tolerantniji na različitosti, pokazuju veću spremnost na pomaganje drugima, imaju veći kapacitet za senzitivnu ugođenost na druge i empatičku reflektivnost (Johnson, 2019.)

Zaokupljeni stil privrženosti

Osobe zaokupljenog stila karakterizira negativna slika o sebi, sumnja u responzivnost drugih, strah od odbacivanja te posljedična kompulzivna potreba za bliskošću. Imaju tendenciju sebe doživljavati manje vrijednima i bez dovoljno utjecaja na odnos, što zauzvrat povećava njihove brige o odnosu i strahove od napuštanja (Rom i Mikulincer, 2003.).

Osobe zaokupljenog stila češće imaju poteškoća s identificiranjem i opisivanjem emocija te komuniciranjem vlastitih osjećaja drugima (Mikulincer i Shaver, 2003). U stanju su osjećati empatiju, ali ih preplavljenost vlastitom uznemirenošću ometa da se emocionalno usklade s potrebama drugih. (Johnson, 2019.).

Odbijajući stil privrženosti

Osobe s odbijajućim stilom privrženosti druge doživljavaju nedostupnima i nepouzdanima, što potiče njihovo emocionalno distanciranje od drugih, potrebu za neovisnošću te kompulzivno oslanjanje na sebe. Osjećaj vlastite vrijednosti održavaju obrambenim poricanjem važnosti bliskih odnosa. U emocionalnim vezama imaju negativnu sliku o svojim partnerima i njihovo ponašanje tumače u lošem svjetlu. (Bartolomew, 1990.; Rom i Mikulincer, 2003.).

Prema nekim istraživanjima, odbijajuća privrženost je, kao i zaokupljena, povezana s poteškoćama u identificiranju i opisivanju emocija, međutim, odbijajuće privrženi skloniji su ne obraćati pažnju na emocije. Također, manje koriste emocionalne riječi i manje se reflektiraju na emocionalne teme kad govore o iskustvima iz djetinjstva (Borelli, 2013.; prema Johnson, 2019.). U odnosima s drugima pokazuju manje empatične zabrinutosti i manju spremnost ponuditi pomoć drugima.

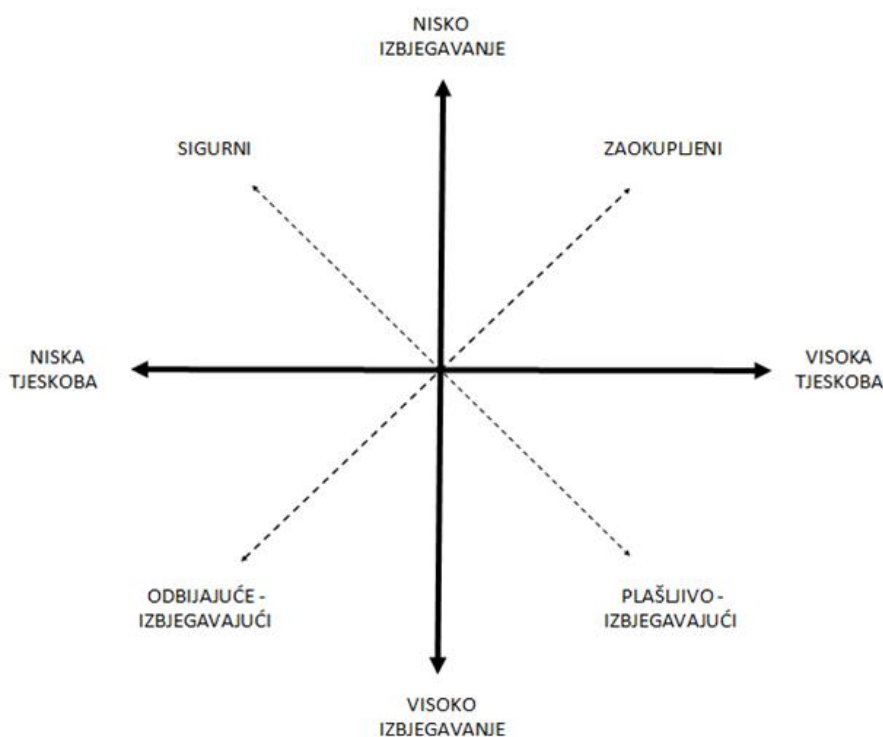
Plašljivi stil privrženosti

Osobe s ovim stilom privrženosti imaju iskustvo u kojem je figura privrženosti bila istovremeno izvor straha i utjehe. Stoga su „razapete“ između čežnje za bliskošću i straha od povrede, što na ponašajnom nivou djeluje na način da povremeno traže bliskost, a onda se od nje distanciraju, ili čak postaju agresivne kad je bliskost ponuđena. Distanciranje od bliskosti posljedica je nepovjerenja u to da će drugi biti dostupni i responzivni, te se na ovaj način štite od boli gubitka ili odbacivanja. Iako djeluju smireno, ove su osobe na biološkoj razini vrlo uznemirene.

Kasnija konceptualizacija stilova privrženosti odraslih (Brennan, Clark, Shaver 1998., prema Mikulincer i Shaver, 2003.), temelji se na proučavanju dviju dimenzija - tjeskobe i izbjegavanja, mjerenih skalama samoiskaza. Dimenzija tjeskobe odnosi se na razinu budnosti i opreza prema znakovima odbacivanja i napuštanja, dok se dimenzija izbjegavanja odnosi na ponašanja kojima osoba nastoji regulirati svoju uznemirenost ili tjeskobu, što može biti kroz traženje bliskosti i povezanosti s drugima (nisko izbjegavanje), ili pak povlačenjem, oslanjanjem na sebe i opiranjem intimnosti (visoko izbjegavanje). Za osobe koje su postigle niske rezultate na obje skale, smatra se da imaju razvijen sigurni stil privrženosti, odnosno, sigurnost podrazumijeva odsustvo strategija koje koriste osobe izbjegavajućeg ili tjeskobnog stila. Neki od oblika nesigurne privrženosti imaju osobe čiji je rezultat na jednoj ili na obje skale visok. I tjeskobni i izbjegavajući stil karakterizira neuspjeh u traženju blizine zaštitničkih drugih za smanjenje uznemirenosti te posljedično usvajanje sekundarnih strategija privrženosti.

Autori koji zagovaraju ovakvu konceptualizaciju mišljenja su da model koji se oslanja na četiri kategorije proizašle iz radnih modela sebe i drugih nije prikladan za proučavanje varijacija u privrženosti u romantičnim vezama (Fraley i Shaver, 2000.). Kao primjer navode zaokupljeni stil, koji bi po toj kategorizaciji proizlazio iz pozitivnog modela drugih, dok rezultati

istraživanja sugeriraju da osobe zaokupljenog stila često svoje partnere doživljavaju nedovoljno osjetljivima na njihove potrebe. Stoga ovi autori predlažu rekonceptualizaciju stilova privrženosti Bartholomew kao kombinaciju dimenzija tjeskobe i izbjegavanja, smatrajući da ovakav model bolje objašnjava individualne razlike u stilovima privrženosti. Primjerice, prema ovom modelu i osobe sigurnog i odbijajuće-izbjegavajućeg stila karakterizira niska tjeskoba, odnosno, manja osjetljivost na znakove odbacivanja (prve jer osjećaju sigurnost u odnosu, a druge jer ne pridaju značaj odnosu i oslanjaju se na sebe), dok su osobe zaokupljenog i plašljivo-izbjegavajućeg stila vrlo osjetljive na znakove odbijanja i napuštanja. Također, i osobe sigurnog i zaokupljenog stila karakterizira želja za bliskošću i povezanošću (nisko izbjegavanje), dok osobe odbijajuće- i plašljivo-izbjegavajućeg stila imaju tendenciju izbjegavanja bliskosti, bilo umanjujući važnost bliskih odnosa ili zbog straha od moguće povrijeđenosti.

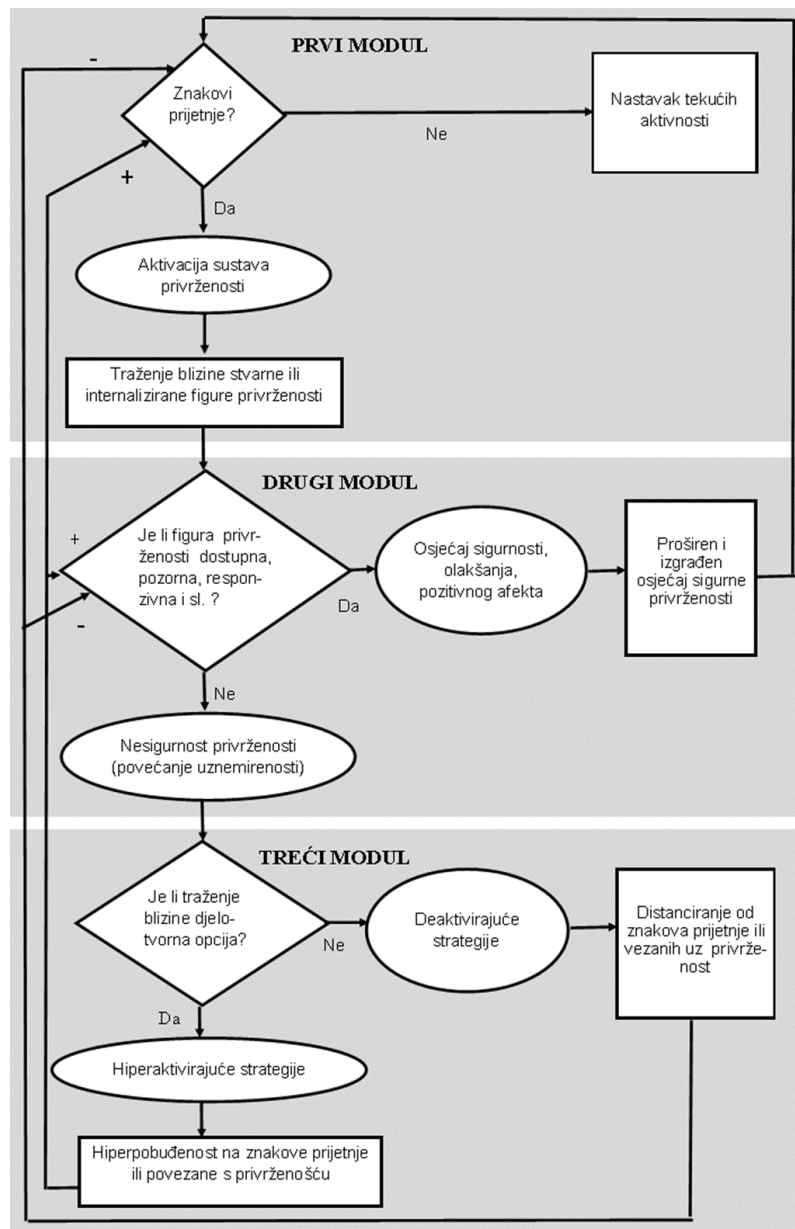

Slika 2.: Dvodimenzionalni model stilova privrženosti odraslih; nazivi stilova temelje se na klasifikaciji Bartholomew (1990.). Preuzeto i prilagođeno iz Mikulincer i Shaver, 2003.

Model aktivacije i dinamike sustava privrženosti u odrasloj dobi

Brojne radove na temu privrženosti odraslih pisali su autori Mikulincer i Shaver, razvivši, temeljem rezultata vlastitih i tuđih istraživanja, „*Model aktivacije i dinamike sustava privrženosti u odrasloj dobi*“, koji objašnjava aktivaciju i dinamiku sustava kroz tri modula:

U prvom modulu, percipirane prijetnje aktiviraju sustav privrženosti, koji potiče osobu koja je doživjela prijetnju na traženje blizine zaštitničkih drugih, bilo kroz stvarnu, fizičku, prisutnost, ili dozivanjem mentalne reprezentacije figure privrženosti, s ciljem smanjenja uznemirenosti, odnosno, vraćanja emocionalne ravnoteže. Drugi modul odnosi se na promatranje i procjenu da li je figura privrženosti dostupna i responzivna. Potvrđan odgovor donosi utjehu i olakšanje, učvršćuje se osjećaj sigurnosti, te omogućuje usmjeravanje pažnje na suočavanje s problemom – traženje instrumentalne podrške i rješavanje problema. Procjena da figura privrženosti nije dostupna ili responzivna stvara nesigurnost („*attachment insecurity*“) i povećava uznemirenost. U trećem modulu, procjenjuje se vjerojatna korisnost traženja blizine figure privrženosti, odnosno, je li bliskost dostižna. Ovisno o toj procjeni, aktiviraju se specifične (sekundarne) strategije emocionalne regulacije - hiperaktivirajuće ili deaktivirajuće (Casid i Kobak, 1988., prema Mikulincer i Shaver, 2003).

Slika 3. „Integrativni model aktivacije i dinamika sustava privrženosti“, preuzeto i prilagođeno iz Mikulincer i Shaver, 2007.

Vjeruje se da **hiperaktivirajuće strategije** potječu iz djetetovih iskustava s nedostatno senzitivnim i respozivnim figurama privrženosti, koje bi ponekad odgovorile na djetetovo traženje bliskosti i utjehe, a ponekad ne, što je motiviralo dijete da intenzivira svoje uobičajene strategije (dozivanje, plakanje....) dok ne postigne željeni odgovor (obrazac ponašanja koji je Bowlby nazvao protest). Procjena da je pojačanim traženjem blizine moguće ostvariti bliskost, i u odrasloj dobi može rezultirati ponašanjima koja se opisuju kao energični i ustrajni pokušaji postizanja bliskosti i podrške, odnosno, smanjenja distance, prijanjanjem i kontroliranjem, sve dok se figura privrženosti ne procijeni dostupnom. Ove strategije karakterizira konstantna

budnost, oprez i sklonost detektiranja prijetnje u skoro svakoj interakciji, te preuveličavanje potencijalnih štetnih posljedica tih prijetnji. U romantičnim vezama, osobe koje koriste ove strategije karakterizira konstantna zabrinutost za odnos, pretjerana usmjerenost na partnera i njegove potencijalne znakove neodobravanja, smanjenja interesa ili mogućeg napuštanja (Mikulincer i Florian, 1998, prema Mikulincer i Shaver, 2003), a istraživanja su pokazala da mogu povećati negativno viđenje partnera čak i kada on ne šalje signale odbacivanja.

Hiperaktivirajuće strategije su karakteristične za ljude koji postižu visoke rezultate na dimenziji tjeskobne privrženosti. Karakterizira ih pretjerana ovisnost o drugome kao izvoru zaštite, uz percepciju sebe kao bespomoćne osobe, nekompetentne za reguliranje afekta. Skloni su ruminirajućim mislima o stvarnim i potencijalnim prijetnjama odnosu, što ih u ljubavnim vezama čini sklonijima bijesu, neprijateljstvu i nasilju (Johnson, 2019.). Što je još važnije, „njihove zabrinutosti vezane uz privrženost aktiviraju se i kad nema vanjske prijetnje.“ (Mikulincer i sur. 2000., prema Mikulincer i Shaver, Perceg 2003., str. 85).

Deaktivirajuće strategije, pretpostavlja se, potječu iz djetetovih ponavljanih iskustava s emocionalno hladnim, odbacujućim ili/i zlostavljajućim figurama privrženosti, koje su na traženje bliskosti reagirale distanciranjem, neodobravanjem, bijesom ili drugim ponašanjima, koja su onemogućavala djetetovo emocionalno rasterećenje u trenucima stresa, čak naprotiv, dodatno su pojačavala njegovu uznemirenost. Kad se traženje blizine procjenjuje kao neefikasna opcija, jer neće rezultirati kontaktom i podrškom, ovim je strategijama cilj deaktiviranje sustava privrženosti, kako bi se izbjegla dodatna frustracija i uznemirenost, uzrokovana nedostupnošću figure privrženosti. One uključuju poricanje potreba iz privrženosti, izbjegavanje bliskosti i intimnosti, emocionalno distanciranje u odnosima, potiskivanje bolnih misli i sjećanja, minimiziranje opaženih prijetnji, te kompulzivno oslanjanje na sebe. „*Uz praksu i iskustvo, te deaktivirajuće strategije često se prošire i uključuju doslovno i simboličko distanciranje od uznemirenosti, bilo ono povezano s privrženošću ili ne.*“ (Mikulincer, Shaver i Perceg, 2003. str. 85.). Drugim riječima, osobe koje koriste ove strategije imaju sklonost umanjivati važnost emocionalnih iskustava. Karakteristične su za osobe izbjegavajućeg stila privrženosti.

Obje ove sekundarne strategije mogu djelovati po načelu povratne sprege: hiperpobuđenost utječe na povećano percipiranje prijetnji, što ponovo uzbuđuje sustav privrženosti; deaktivirajuće strategije rezultiraju oslanjanjem na sebe i vlastite sposobnosti, a osjećaj gubitka

kontrole pred prijetnjom podrazumijeva procjenu sebe kao izvora prijetnje i posljedično neželjeno ponovno aktiviranje sustava privrženosti. Kako kažu Mikulincer i Shaver (2016., str. 188): „*Sustav privrženosti je, sam po sebi, uređaj za regulaciju emocija*“.

Stil privrženosti odraslih definira se, dakle, kao „*sustavni obrazac relacijskih očekivanja, ponašanja, emocija i regulacijskih strategija koje proizlaze iz internalizacije određene povijesti iskustava privrženosti i posljedično oslanjanje na specifične, uz privrženosti vezane, strategije regulacije emocija.*“ (Fraley & Shaver, 2000, prema Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003., str. 79). Pod tim se pojmom uglavnom misli na tzv. opću privrženost, tj. globalni stil orijentacije prema bliskim odnosima, međutim, pojedini autori ističu da su ljudi u mogućnosti razvijati i specifične oblike privrženosti u pojedinim odnosima, temeljene na iskustvima sa određenom osobom u odnosu (primjerice, s terapeutom, učiteljem, supervizorom), koji tada predstavljaju tzv. kontekstualne figure privrženosti.

7. TEORIJA PRIVRŽENOSTI KAO OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE EMOCIJA U SUPERVIZIJI

Više je načina na koji se procesi i emocije u superviziji mogu promatrati kroz okvir teorije privrženosti. Primjerice, može li se odnos supervizora i supervizanta smatrati odnosom privrženosti; može li se osjećaj sigurnosti u superviziji poistovjetiti s osjećajem „utočišta i sigurne baze“, kako naši unutarnji radni modeli i naše strategije privrženosti (supervizora i supervizanata) utječu na naše doživljavanje odnosa u superviziji i razumijevanje emocija; koliko nam teorija privrženosti može pomoći u razumijevanju korisnika („slučajeva“ koji su u fokusu supervizijskog rada) i naših reakcija na iste... itd.

Iako su pitanja brojna, istraživanja na ovom području i dalje su neznatna, a većina provedenih uglavnom se odnosi na individualnu superviziju psihoterapijskog rada, što potiče propitivanje upotrebljivosti njihovih zaključaka u superviziji psihosocijalnog rada u Republici Hrvatskoj.

Supervizijski odnos kao odnos privrženosti

Mnogi su autori (Bennett i Deal, 2010-; Fitch i sur., 2010.; Hill, 1992.; Mikulincer i Shaver, 2007.; Neswald-McCalip, 2001.; Pistole i Watkins, 1995., prema Watkins i Riggs 2012.), analogno s pojavom ideje terapijskog odnosa (terapeut-klijent) kao odnosa privrženosti,

ponudili ideju supervizijskog odnosa kao privržene veze. Pri tom se oslanjaju na tri ključne funkcije koje, prema Bowlby-ju mora ispunjavati osoba s kojom smo u odnosu, da bi nam predstavljala figuru privrženosti:

- u razdobljima krize (uznemirenost, vanjska prijetnja ili samo osjećaj prijetnje) tražimo njenu bliskost, a odvajanje od nje ili ugroženost našeg odnosa, izaziva ili pojačava uznemirenost;
- pomaže nam u smanjenju uznemirenosti i izvor je podrške i utjehe (utočište, tj. „*safe haven*“);
- osigurava nam sigurnu bazu iz koje možemo istraživati, učiti i razvijati vlastite kompetencije.

Ispunjavanjem ove tri funkcije, osoba u odnosu postaje izvor afektivne sigurnosti (Mikulincer, Shaver i Pereg, 2003.). Četvrta funkcija koju, u kontekstu roditelj/dijete, treba ispunjavati figura privrženosti – da se percipira kao jača i mudrija – smatralo se da ne mora biti prisutna u odnosima privrženosti odraslih (npr. ljubavni odnos) (Mikulincer i Shaver, 2007.), jer odnos odraslih počiva na uzajamnoj emocionalnoj ovisnosti i recipročnoj brizi (Fraley i Shaver, 2000.). Ipak, poneki autori navode i tu funkciju kao bitnu u superviziji, osobito kad je riječ o supervizantima koji su stručnjaci-početnici i koji od supervizora očekuju iskustvo i vođenje.

U odrasloj dobi, dakle, različite osobe s kojima smo u odnosu mogu djelovati kao figure privrženosti, ukoliko ispunjavaju navedene funkcije (tzv. kontekstualna privrženost), te u skladu s tim, kako tvrde pojedini autori, privržena veza može se razviti i u supervizijskom odnosu. S obzirom da je za razvoj privrženog odnosa potrebno vrijeme⁵, uglavnom se hipotetizira o odnosu koju nastaje u individualnoj superviziji psihoterapijske prakse ili kliničkog psihosocijalnog rada, gdje je supervizor konstanta tijekom duljeg vremenskog razdoblja (tijekom trajanja psihoterapijske edukacije, kao i tijekom početne samostalne prakse).

„Supervizijski model privrženosti i njegovanja“

Jedni od zagovornika konceptualizacije supervizijskog odnosa kao veze privrženosti su autori (Fitch i sur., 2010.), koji su ponudili tzv. **„Model supervizije temeljen na privrženosti i njegovanju“** („*Attachment-caregiving model of supervision*“; ACMS). Model opisuje proces

⁵ Prema Fraley i Shaver (2000.) potrebne su barem dvije godine, za razvoj vezanosti koju Ainsworth naziva "jasna vezanost" („*clear-cut attachment*“).

stvaranja povezanosti supervizora i supervizanta kao privržene veze, koja u optimalnim uvjetima (kreiranog osjećaja utočišta i sigurne baze u superviziji) omogućuje istraživanje i učenje supervizanta, a u slučajevima prekida ili ometajućih iskustava u superviziji, model predlaže korake za razrješenje zastoja.

Kao što sam naziv kaže, model počiva na sustavima privrženosti i njege – oba biološki uvjetovana, s evolucijskim zadatkom osiguranja preživljavanja. Oba sustava tijekom čovjekovog razvoja, temeljem sveukupnih iskustava svakog pojedinca, moduliraju različite adaptivne ponašajne strategije koje naknadno bivaju usvojene kao osobne strategije u suočavanju sa stresom i izazovima.

Sustav njegovanja ključan je za razvoj sustava privrženosti, a temelji se na biološki utemeljenoj želji da se osigura fizička i emocionalna briga i zaštita osobi kojoj smo privrženi, osiguranjem utočišta (utjehe, umirenja, zaštite) i sigurne baze („sidra“ i vođenja, usmjeravanja). Prema navedenim autorima, efikasno pružanje njege, koje rezultira osjećajem sigurnosti, pruža se kroz tri mehanizma: 1. senzitivnost – koja se sastoji od sposobnosti opažanja i procjene signala koje šalje privržena osoba; 2. responzivnost – uključuje pravovremenu i prikladnu reakciju (npr. utjeha ili vođenje) i 3. fleksibilnost – balansiranje brige i njege s razvojnim nivoom privržene osobe i njenim očekivanjima vezanim uz privrženost (Feeney i Collins, 2004., prema J.C. Fitch i sur., 2010.). Osjetljivost, responzivnost i fleksibilnost njegovatelja definira ga dostupnim u situacijama potrebe za utjehom i sigurnošću, što kod privržene osobe potiče osjećaj bliskosti i sigurnosti u odnosu.

U kontekstu supervizije, model objašnjava da supervizantova uznemirenost (primjerice zbog tjeskobe ili straha od procjene, osjećaja nekompetentnosti u radu s klijentom, i sl.), osobito ako je riječ o stručnjaku-početniku, aktivira njegov sustav privrženosti – traženje bliskosti i podrške od strane supervizora, percipiranog kao „mudrije i iskusnije“ osobe, a ta ponašanja aktiviraju supervizorov sustav brige te ga potiču na intervencije koje supervizantu signaliziraju njegovu dostupnost i omogućavaju razvoj bliskosti obiju osoba u odnosu (Bowlby, 1988., prema Fitch i sur., 2010.).

Primarno, supervizor, kroz senzitivnost, responzivnost i fleksibilnost, treba supervizantu osigurati osjećaj utočišta (umirujuću utjehu, zaštitu od unutarnje tjeskobe, osjećaj bliskosti), kako bi se deaktivirao njegov sustav privrženosti. To znači da treba biti osjetljiv na

supervizantove signale aktivacije sustava privrženosti, tj. biti sposoban razmišljati o eventualnim „okidačima“ aktivacije sustava privrženosti, o supervizantovom radnom modelu, odnosno, stilu privrženosti i strategijama emocionalne regulacije, kako bi odabrao najprikladnije intervencije. Intervencije poput normalizacije i validiranja (npr. „Vjerujem da smo svi prilično tjeskobni u radu s našim prvim klijentima“), potvrđuje supervizantu normativnu vrijednost njegovog osjećaja nelagode ili ugroženosti, što pomaže deaktivaciji sustava privrženosti. Dokle god ne postigne osjećaj sigurnosti sa supervizorom, po ovom modelu supervizant ne može aktivirati svoj sustav učenja i istraživanja.

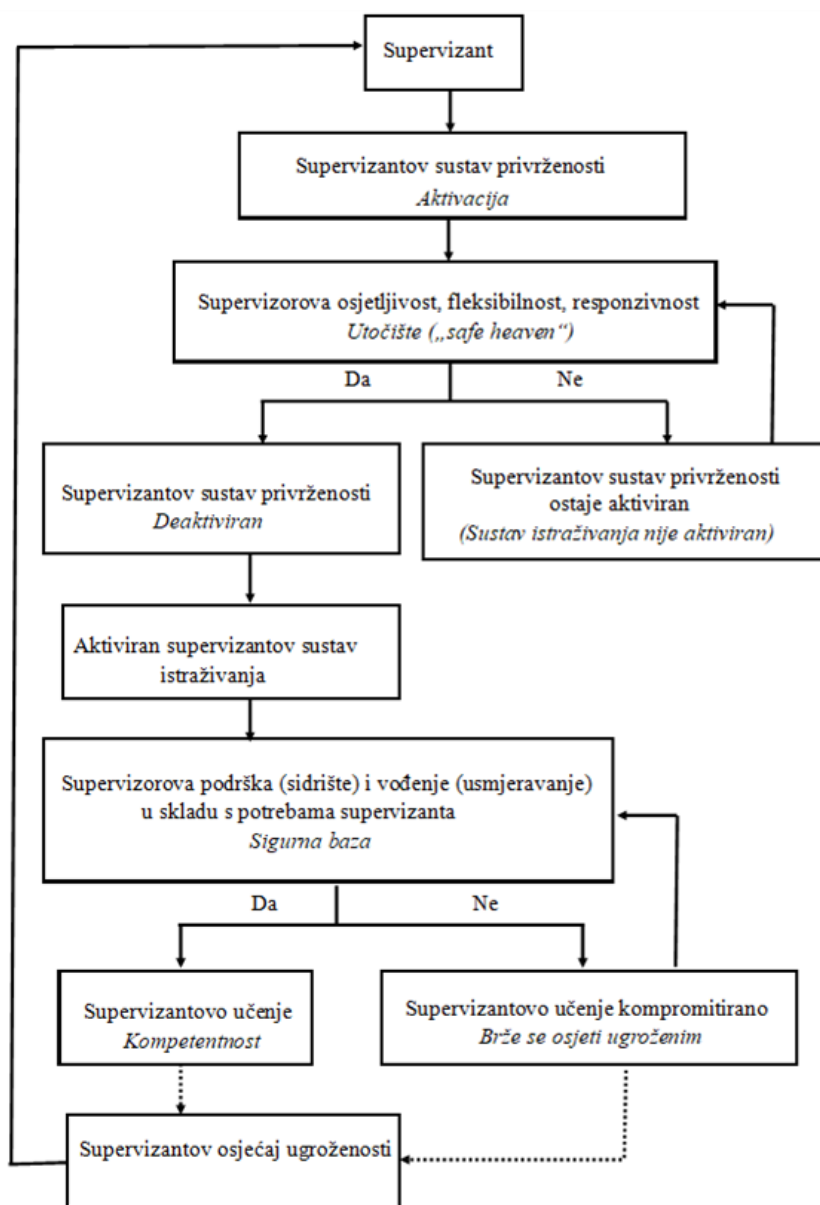
Za supervizora, zadaća „dešifriranja“ supervizantovih signala nije nimalo laka, s obzirom da se ponašanja privrženosti („*attachment behaviour*“) mogu manifestirati na različite načine, ovisno o njegovom stilu privrženosti (npr. otpor, izbjegavanje, distanciranost, pretjerano oslanjanje na supervizora i sl.), razumijevajući pritom i to da navedena ponašanja ne moraju isključivo biti posljedice aktiviranog sustava privrženosti.

U trenutku kad supervizant osjeća sigurnost u odnosu, aktivira se njegov sustav učenja i istraživanja, te u toj fazi supervizije treba supervizorovu podršku, vođenje i usmjeravanje (funkcija sigurne baze). I ovdje supervizorove intervencije ovise o njegovoj osjetljivosti, responzivnosti i fleksibilnosti, tj. o prepoznavanju i interveniranju onda kada se procjenjuje da će supervizant od usmjeravanja imati koristi.

Dostupan i brižan supervizor šalje poruku supervizantu da je tjeskoba normativna i savladiva tj. da se njome može upravljati, a to iskustvo podiže samopouzdanje supervizanta, potiče ga na daljnje učenje i ohrabruje za samostalan rad, te pomaže, da u novim situacijama (npr. u radu s klijentom) prepozna i regulira vlastitu tjeskobu i bez pomoći supervizora.

Izostanak responzivnosti kod aktiviranja sustava privrženosti, može kod supervizanta izazvati osjećaj odbačenosti ili nepovjerenja prema supervizoru, što može oslabiti odnos (Gray i sur., 2001.; Nelson i Friedlander, 2001.; Ramos i Sanchez 2002., prema Fitch i sur., 2010.) i reaktivirati sustav privrženosti. Također, previše usmjeravanja ili pretjerane bliskosti, može supervizanta učiniti ovisnim o supervizoru i ograničiti njegovo učenje i samostalno istraživanje. Međutim, „*fleksibilna brižnost, ugođena na osiguranje utočišta i sigurne baze, vrlo će vjerojatno ispuniti željeni balans ohrabrenja i kritike opisan u istraživanjima*“ (Henderson, Cawyer i Watkins, 1999., prema Fitch i sur., 2010., str. 27).

Supervizorova sposobnost da prepozna supervizantove signale i odabere najefikasnije intervencije (kao jedna od važnih supervizijskih kompetencija), pod utjecajem je njegovog vlastitog sustava privrženosti. Odnosno – interakcija obiju osoba u odnosu posredovana je njihovim radnim modelima.

Slika 4. „Supervizijski model privrženosti i njegovanja“ (ACMS), preuzeto i prilagođeno iz Fitch, Psitole, Wrape i Watkins, 2010.).

Istraživanja odnosa u superviziji kao privržene veze još uvijek su malobrojna; i dok pojedina potvrđuju hipotezu i ističu važnost konceptualiziranja supervizijskog odnosa na ovaj način,

neka ne nalaze korelacije. Postoje brojna metodološka ograničenja skoro svakog od navedenih istraživanja (najčešće zbog činjenice da se rezultati uglavnom temelje na skalama samoizvještavanja sudionika) te svi autori ističu važnost daljnjih istraživanja ove teme. Prema mom saznanju, na području Republike Hrvatske nije bilo istraživanja koja se bave supervizijom s fokusom na teoriji privrženosti – ni iz pozicije supervizije kao odnosa privrženosti, niti proučavanjem eventualnih dinamika privrženosti tijekom supervizijskog procesa ili doživljaja supervizije kao sigurne baze.

U kontekstu supervizije psihosocijalnog rada u Republici Hrvatskoj, gdje je najčešće riječ o grupnoj superviziji, uglavnom u trajanju od 12-14 susreta, teško bi bilo govoriti o razvoju odnosa privrženosti između supervizanta i supervizora, no možda bi bilo zanimljivo promatrati procese iz perspektive aktivacije dinamika privrženosti.

Utjecaj stilova/strategija privrženosti na supervizijski proces

Kao prvi autor koji je istakao relevantnost teorije privrženosti za superviziju navodi se Hill 1992, koji je sugerirao da se korisne informacije za razumijevanje terapijskog konteksta mogu dobiti praćenjem stilova privrženosti supervizora, supervizanta (terapeuta) i njegovog klijenta (Rožič, 2015.). Također, tvrdio je da pružanje sigurne baze supervizantu olakšava i pospješuje proces njegovog učenja.

Nastavno na ova razmišljanja, brojni su autori (Bennett i sur., 2008.; Deal i sur., 2011.; Dickson i sur. 2011.; Foster i sur., 2007.; Renfro-Michel i Sheperis, 2009; Riggs i Bretz, 2006; White i Queener, 2003., prema Watkins i Riggs 2012.) razmatrali utjecaj unutarnjih radnih modela te stilova privrženosti, odnosno, strategija emocionalne regulacije, na odnos terapeuta i klijenta, a naknadno i na odnos terapeuta i njegovog supervizora.

Prema mišljenju mnogih autora, dakle, odnos supervizora i supervizanta ne odražava tzv. „potpunu privrženost“ (prema Ainsworth), već je, najvjerojatnije, riječ o aktiviranju dinamika privrženosti svake od osoba u odnosu. (Watkins i Riggs, 2012.). Primjerice, kako to opisuju Pistole i Fitch (2008), supervizanti s tjeskobnim stilom, kada su suočeni sa stresnim događajima u tretmanu ili superviziji, skloni su hiperaktivirajućim strategijama tijekom supervizije – pojačanom traženju bliskosti i odobravanja supervizora, preuveličavanju značaja kriznog događaja i s njim povezane uznemirenosti i sl., dok supervizanti izbjegavajućeg stila u sličnim

situacijama imaju tendenciju k deaktivirajućim strategijama - negiranju ili umanjivanju uznemirenosti, distanciranju od supervizora, minimiziranju važnosti događaja i sl. Neka su istraživanja ukazala da je za ishode supervizije naročito štetno supervizantovo kompulzivno samopouzdanje, strategija koju koriste osobe izbjegavajućeg stila, a koje „karakterizira distanciranje, nepovjerenje, inhibicija emocija i ponašanja povezanih s privrženosti, ekstremna neovisnost i strah i izbjegavanje ovisnosti o drugima“. (Bennett i sur., 2008.; Dickson i sur., 2011.; Riggs i Bretz, 2006., prema Watkins i Riggs, 2012.).

U situacijama kada nesigurni stilovi privrženosti i uz njih vezane sekundarne strategije emocionalne regulacije ometaju supervizijski proces, zadaća je supervizora prepoznati specifična ponašanja kao ponašanja privrženosti te u skladu s tim odabrati intervencije koje će osigurati uspješnost supervizije. Pritom je, kako navode Fitch i sur., glavno pitanje za supervizora: „Što će ovom supervizantu, s ovom konkretnom organizacijom privrženosti, pružiti sigurno utočište, sigurnu bazu i zaštitu?“ (Fitch i sur., 2010., str. 29). Naravno, pretpostavka je da supervizor ima znanje i sposobnost prepoznati specifična ponašanja supervizanta kao posljedicu aktivacije sustava privrženosti.

Međutim, ne „donosi“ samo supervizant svoj stil privrženosti u superviziju, već se isto odnosi i na supervizora (uključujući i metasupervizora): dakle i supervizor može imati neki od nesigurnih stilova privrženosti, koji utječe na supervizijski proces. Ili, kako to kažu autorice koje su istraživale utjecaj stilova privrženosti na superviziju studenata socijalnog rada, uključenih u terensku praksu: „Stilovi privrženosti i supervizora i superviziranih su u međudjelovanju tijekom supervizije i mogu poboljšati ili pogoršati cjelokupno iskustvo“ (Bennett i Saks, 2006.). Prema ovim autoricama, idealni za supervizijski proces bilo bi sigurni stilovi i supervizora i supervizanta, a nesigurni stilovi jednog od njih ili oba, povećavaju vjerojatnost teškoća u supervizijskom procesu, (Bennett i Saks, 2006.; Watkins, 1995., prema Watkins i Riggs. 2012.).

Kako ovakva razmišljanja ne bi proizvela „diktat sigurne privrženosti“, u smislu probira stručnjaka za pružanje psihosocijalne podrške i supervizije isključivo ili ponajprije temeljem njihovog sigurnog stila privrženosti, važno je istaknuti da postoje i istraživanja koja ne nalaze povezanost između stila privrženosti supervizora i supervizantovog zadovoljstva ishodom supervizije. Dodatno, smatram važnim spomenuti radove pojedinih autora (uglavnom psihoanalitičke orijentacije), koji su istraživali uspješnost terapijskih ishoda u odnosu na terapeutove kapacitete za mentalizaciju, odnosno, za refleksivno funkcioniranje (ponekad u

literaturi izjednačavano i s konceptom kognitivne empatije). Ti su pojmovi vezani uz sposobnost osobe da razumije postojanje složenih kognitivnih (misli, namjere, vjerovanja) i afektivnih stanja vlastitog i tuđeg uma, uključujući i razumijevanje ambivalencije uslijed sukobljenih želja, ciljeva i osjećaja. Razvoj sposobnosti mentalizacije uglavnom se povezuje sa sigurnom privrženosti, pretpostavljeno kroz interpersonalne procese koji podupiru razvoj povjerenja u okolinu te otvorenosti prema dobronamjernim drugima (Nolte i sur., 2011.). Međutim, istraživanje Cologona, Schweitzera i Kinga (2017.) pokazalo je da i terapeuti s tjeskobnim stilom privrženosti, mogu imati razvijen kapacitet za mentalizaciju te tada postižu visok terapijski učinak. Autori smatraju da je sposobnost mentaliziranja u ovim slučajevima pokazatelj stečene sigurnosti te da može predstavljati zaštitni faktor od potencijalno štetnih učinaka razvojne traume. Štoviše, autori smatraju da rezultati ove studije sugeriraju da *„mentaliziranje može ne samo zaštititi, već i transformirati tjeskobnu privrženost iz negativnog u pozitivan čimbenik u smislu učinkovitosti terapeuta... tako da je ono što se moglo smatrati rizikom pretvorilo u prednost.“* (Cologon, Schweitzer i King, 2017., str.17). Analogno, razmišljanja o sposobnosti mentalizacije i refleksivnog funkcioniranja moglo bi se primijeniti i na superviziju, posebno jer je razvoj refleksivne sposobnosti (uključujući sposobnost zauzimanja višestrukih perspektiva) u samim temeljima razvoja supervizora kao stručnjaka.

Također je značajno da istraživanja privrženosti u posljednjih desetak godina sugeriraju postojanje razlike između tzv. „općeg stila“ privrženosti neke osobe, i „specifičnog stila“ koji ta osoba razvija na temelju dinamike odnosa s određenom osobom (ranije spominjana kontekstualna privrženost). Primjerice, supervizant može imati za-superviziju-specifičan stil privrženosti, koji se razlikuje od njegovog općeg stila. Konkretnije, supervizant tjeskobnog općeg stila, može u odnosu sa supervizorom kojeg doživljava dostupnim i responzivnim, razviti siguran stil privrženosti specifičan za superviziju (tj. za odnos s tim konkretnim supervizorom). Ta se, za supervizijski odnos specifična, privrženost pokazala jačim prediktorom pozitivnog supervizijskog radnog saveza od općeg stila privrženosti supervizanta, te je od temeljnog značaja za ishode supervizije (Bennett, 2007.). Definirajući supervizijski radni savez kroz tri ključne komponente: a) dogovor supervizora i supervizanta o ciljevima, b) zadacima u superviziji, te c) kvalitetu njihove povezanosti, Bordin je naglašavao presudan značaj upravo te odnosne komponente, a i novija istraživanja supervizijskog saveza sugeriraju da bi upravo kvaliteta te veze (bond), mogla biti jezgra saveza (Inman i Ladany, 2008; Ladany, 2004; Ladany i Inman, 2012 ; Watkins, 2010, 2011a,b, prema Watkins i Riggs, 2012.).

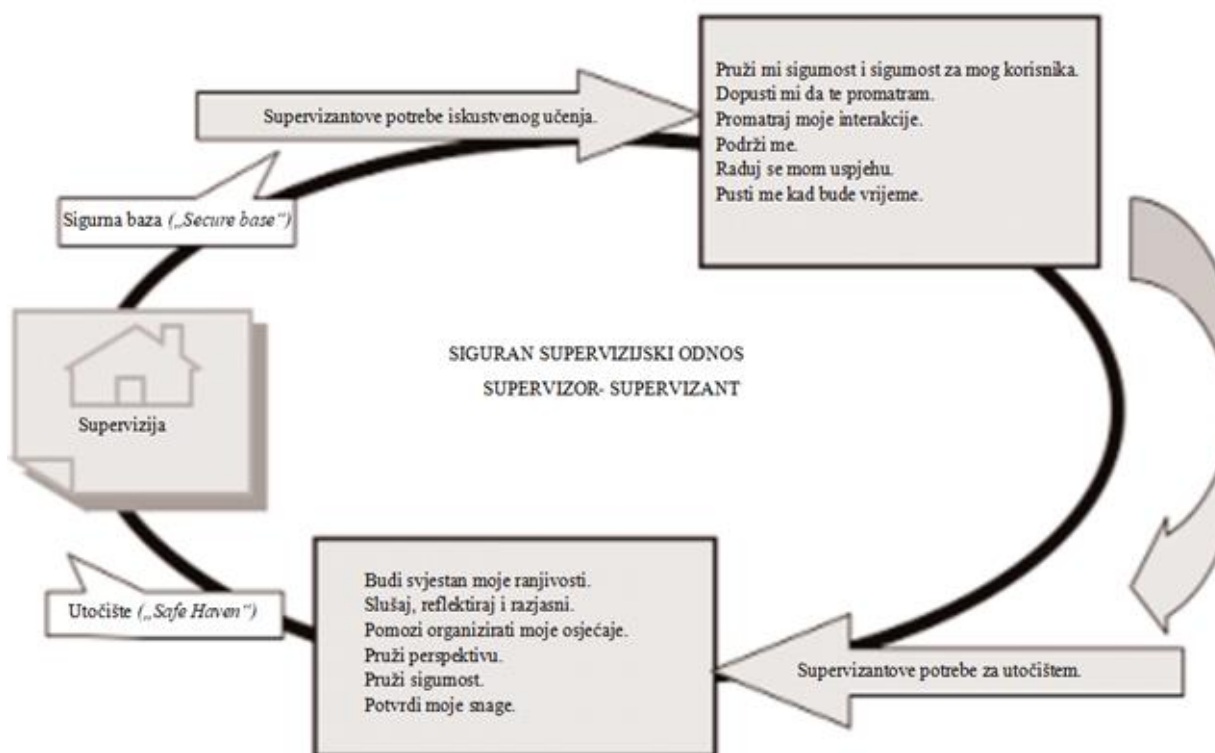
Supervizija kao utočište i sigurna baza

I autori koji snažno zagovaraju konceptualizaciju supervizije kao odnosa privrženosti, i oni koji nude drugačije shvaćanje, prema kojem u superviziji nije riječ odnosu privrženosti već o aktiviranju dinamika privrženosti i pripadajućih strategija emocionalne regulacije, suglasni su oko značaja pojmova utočišta i sigurne baze. O superviziji kao sigurnoj bazi pisali su svi ranije navedeni autori (Hill, Pistole i Watkins, 1995.; Neswald-McCalip, 2001.; Bennet i Deal, 2009.), navodeći da osjećaj sigurnosti u supervizijskom odnosu potiče istraživački duh supervizanata, koji postaju znatizeljniji, spremniji više riskirati i isprobavati nove metode. U atmosferi sigurnosti veća je vjerojatnost **samootkrivanja** supervizanta, odnosno, otvorenog i iskrenog iznošenja profesionalnih i osobnih dilema, te „teških“ emocija, koje mogu biti vezane uz supervizantov rad s klijentom, ali i uz supervizora i/ili druge članove supervizijske grupe, ukoliko je riječ o grupnoj superviziji. Otvorenost, iskrenost i samootkrivanje poželjni su ne samo od strane supervizanta, već i od supervizora, čime se stvara interpersonalna dinamika ključna za uspješno iskustveno učenje (Jaffe 1999., prema Rožič., 2015.).

Značaj samootkrivanja u superviziji imala sam priliku iskusiti i iz pozicije supervizanta i supervizora. Naime, kao supervizant unutar grupe u kojoj supervizor nije omogućio osjećaj sigurnosti, nisam bila spremna na samootkrivanje, što je rezultiralo mojim osjećajem nezadovoljstva zbog neiskorištenosti prostora za učenje i razvoj. Osjećaj nesigurnosti spriječio me ne samo u otvorenijem iznošenju svog supervizijskog slučaja, već i u iznošenju svojih osjećaja i razmišljanja o toj nesigurnosti. U drugoj situaciji, kao supervizorica-početnica, našla sam se u stanju povišene tjeskobe u radu s grupom stručnjaka, koji su većinom, uz formalno obrazovanje i uz bogato radno iskustvo, imali završene edukacije iz različitih psihoterapijskih pravaca, te sam imala bojazan da nemam znanja koja njima trebaju te da ću stoga iznevjeriti njihova očekivanja. Kada, tijekom jednog od naših susreta, nikako nisam uspijevala „uhvatiti nit“ u supervizantičinom iznošenju slučaja, štoviše, činilo se da se vrtimo u krug i dodatno zapetljavamo, što je pojačalo moju tjeskobu i uznemirenost oko ishoda ovog susreta i zadovoljstva supervizijom, odlučila sam zaustaviti proces, podijeliti svoj doživljaj te pitati druge o tome kako se oni osjećaju. Moje samootkrivanje potaklo je druge da otvoreno iznesu vlastita razmišljanja i osjećaje („zapetljano“, „konfuzno“, „naporno“ i slično), a ono što je rečeno imalo je za učinak da je supervizantica koja je iznosila slučaj navedene osjećaje mogla povezati sa svojim, koji su joj se javljali u radu s obitelji, što je potom dovelo da razrješenja njenih dvojbi u konkretnom slučaju i većeg pouzdanja u daljnjem radu s tom obitelji. Da su me tjeskoba i osjećaj neuspješnosti pokolebali u samootkrivanju, mislim da se ne bi dogodio željeni

ishod u ovoj superviziji, što bi dodatno pojačalo moju anksioznost i zabrinutost oko vlastitih supervizijskih kompetencija.

Bennet i Sacks (2006., prema Bennet i Deal, 2009.), optimalnu superviziju izjednačavaju s „krugom sigurnosti“ (konceptom koji su autori Marvin, Cooper, Hoffman i Powell, razvili 2002.g., s ciljem pomoći roditeljima da prepoznaju i bolje odgovore na potrebe svoje djece), sugerirajući da supervizanti, pogotovo kad su nesigurni početnici, istražuju profesionalni svijet kada im je osigurana sigurna baza, odnosno, kad imaju utočište u koje će se vratiti u situacijama krize. Koliko će se supervizant osjetiti sigurnim ovisi o tome koliko dobro supervizor može pročitati znakove aktivacije njegovog sustava privrženosti i na iste odgovoriti s potrebnom brižnošću.

Slika 5. Siguran supervizijski odnos. Preuzeto i prilagođeno iz Bennet i Saks (2006.); izvorno razvijeno kao odnos supervizor-student. Krug sigurnosti prilagođen izvorno od Marvin i sur. (2002.).

Pojam utočišta i sigurne baze lijepo je oslikan u opisu Tatjane Rožič, koja navodi da je „supervizija prostor u kojem je supervizantu dozvoljeno osjećati i najdestruktivnije emocije te ih pokazati bez riskiranja da će biti osramoćen ili odbačen“ (Rožič, 2015.: 202). Radeći kao

supervizor u sustavu socijalne skrbi imala sam priliku raditi sa supervizantom koji je, vrlo uzrujano, isticao poteškoće u radu s jednim od korisnika koje nikako nije uspijevao prevladati. Sagledavali smo taj slučaj iz različitih kutova, ali nije se događao nikakav napredak, sve dok supervizant nije opisao osjećaj odbojnosti i gađenja prema tom korisniku. Tek nakon otvorenog (rekla bih i hrabrog) iznošenja tih osjećaja, dogodila se promjena – svijest supervizanta o vlastitim potisnutim emocijama koje su utjecale na sliku o korisniku i priječile razumijevanje i prihvaćanje te izgradnju kvalitetnijeg odnosa s korisnikom.

Ako promatramo superviziju u kontekstu utočišta i sigurne baze, odnosno, „mjesta“ na kojima supervizanti mogu dobiti podršku, ohrabrenje, osnaženje i iz kojeg mogu dalje istraživati svoj profesionalni svijet (tehnike, vještine, teorijske koncepte, svoje emocije prema pojedinim klijentima, vlastite kontratransfere i slično), očekivani ishod je jačanje kompetencija stručnjaka i izgradnja njegovog profesionalnog identiteta. Stjecanjem tih kompetencija i rastom profesionalnog samopouzdanja pretpostavljeno se smanjuje i stručnjakova anksioznost u daljnjem radu s klijentima ili u superviziji, odnosno, ne očekuje se toliko snažna anksioznost koja bi ponovno aktivirala njegov sustav privrženosti. Stoga se i potrebe stručnjaka u superviziji mijenjaju, odnosno, prema mišljenju nekih autora (Pistole i Fitch, 2008.), oni više možda neće imati koristi od supervizije temeljene na privrženosti.

Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju slučaja u superviziji

Razumijevanje aktivacija dinamika privrženosti te koncepata utočišta i sigurne baze važno je i prilikom rada na slučaju koji stručnjak sustava socijalne skrbi iznosi na superviziji. Ne umanjujući značaj na drugim poljima, navedeno smatram iznimno važnim u radu sa stručnjacima koji rade u području brige za djecu. Međutim, iako je teorija privrženosti tim stručnjacima poznata i služi im kao teorijski okvir pri donošenju procjena i odluka, uglavnom je korištena s ciljem procjene kvalitete roditeljske skrbi o djeci, a premalo je, ako uopće, prema mom mišljenju, shvaćena i primjenjivana u kontekstu razumijevanja ponašanja odraslih, tj. samih roditelja.

Primjerice, u situacijama kada se roditeljima zbog njihovih nedostatnih roditeljskih kompetencija izriču mjere stručne pomoći i podrške u odgoju djece, s ciljem prevencije izdvajanja djece iz obitelji, stručnjaci nastoje pomoći roditeljima da u svom fokusu imaju potrebe djece. Međutim, znamo da ukoliko je roditeljev sustav privrženost „pod uzbunom“, ne može se na produktivan način aktivirati njegov sustav skrbi, sve dok se „ne isključi“ sustav privrženosti. Ako razumijemo da se ovaj sustav aktivira u slučaju vanjske prijetnje, poput ulaska stručnjaka iz sustava socijalne skrbi u život obitelji, uz mogući nagovještaj izdvajanja djece iz obitelji, onda je izvjesno da se neće postići željeni učinak razumijevanja potreba djece i razvoj roditeljskih kompetencija, sve dok se roditelji ne osjete sigurnima. S obzirom da je nerijetko riječ o osobama koje su i same iskusile zanemarivanje i/ili zlostavljanje u obiteljima porijekla, te su razvile neke od nesigurnih stilova privrženosti i s njima povezano nepovjerenje u dobre namjere drugih (u ovom slučaju stručnjaka), razvoj njihovog osjećaja sigurnosti je poseban izazov.

Potencijal za stvaranje osjećaja sigurnosti, podrške i povjerenja roditelja imaju voditelji mjera stručne pomoći i podrške, koje imenuju stručni timovi područnih ureda Zavoda za socijalni rad, za neposredan rad s obiteljima u riziku. Prilikom izobrazbe metodskih supervizora za rad s voditeljima stručnih mjera naglasak je stavljen upravo na educiranje voditelja o temama važnim za rad s obiteljima (faze procesa promjene, metode i tehnike motivirajućeg intervjua, vještine interpersonalne komunikacije), međutim, prema mom mišljenju, nedostaju teme koje se odnose na razumijevanje dinamika privrženosti odraslih. Razumijevanje ponašanja korisnika – koje stručnjaci vrlo često doživljavaju kao agresiju, otpor i izostanak suradnje – kao posljedice uzbunjenosti sustava privrženosti, može pomoći pri izboru intervencija, koje će za ishod imati smanjenje uznemirenosti i rast povjerenja u stručnjaka. Recimo, stručnjak koji razumije da korisnikov prijeteći stav dolazi iz straha, može imati manji intenzitet stresa, kao odgovor na napad (iako ne treba zanemariti mogućnost stvarne ugroze od prijetećeg korisnika). Validiranje korisnikove sekundarne emocije (bijesa, frustracije) može korisniku pomoći da se osjeti viđenim, spustiti razinu njegove tjeskobe i reaktivnosti, što otvara prostor stvaranju odnosa i boljoj suradnji.

Također, kad je riječ o partnerskim sukobima, a osobito o konfliktnim brakorazvodnim postupcima, razumijevanja partnerskog odnosa kao privržene veze pomaže razumjeti reakcije partnera na prijetnje prekidom veze. Ne samo da su istraživanja potvrdila da je ljubavni odnos veza privrženosti, već se vjeruje da njome upravljaju isti neurobiološki sustavi koji posreduju

razvoj privrženosti roditelj-dijete (Fraley i Shaver, 2000.), uključujući moždane strukture koje upravljaju reakcijama na stanje ugroženosti i straha - amigdalu i HPA os (hipotalamus-hipofiza-nadbubrežna žlijezda) (LeDoux, 1996., prema Saini; Johnson, 2019.). Kod osobe koja je, uslijed ponavljanih iskustava odbacivanja i napuštanja tijekom ranog djetinjstva, razvila neki od nesigurnih stilova privrženosti, suočavanje s aktualnim odbacivanjem od strane partnera proizvodi složeni emocionalni odgovor koji, izvan razine kognitivnog dosjećanja „priziva“ implicitna sjećanja na prethodno životno iskustvo, u vidu uznemirenosti i straha, ponekad jednakog intenziteta kao u ranoj dobi, a bez razumijevanja što se zapravo događa. Za preživljavanje opasnosti gubitka važnog odnosa, osoba koristi usvojene strategije emocionalne regulacije – automatizirana, nesvjesna ponašanja, kojima nastoji održati odnos (poput tjeskobnog prijanjanja i agresivnog traženja blizine ili pak, povlačenjem i „zamrzavanjem“ osjećaja, odnosno, negiranjem potrebe za bliskošću).

U konfliktnim brakorazvodnim postupcima često je prisutna visoka agresivnost jednog od supružnika, koji u situaciji uzbunjenog sustava privrženosti nema uvid u vlastitu primarnu emociju straha, već manifestira sekundarne emocije ljutnje, bijesa, prijetnji i slično. Stručnjaci u sustavu socijalne skrbi također pažnju usmjeravaju na manifestna ponašanja, odnosno na sekundarne emocije, koje se javljaju kao emocionalni odgovori osobe na misli i osjećaje vezane uz primarnu emociju, a ne na situaciju koja je izazvala primarnu emociju. Poznavanje sustava privrženosti, odnosno, procesa aktivacije opisanih dinamika, pomoglo bi stručnjacima najprije razumjeti kompleksno emocionalno iskustvo supružnika, a potom i pomoći im u postizanju samorazumijevanja, kao nužnog preduvjeta za smanjenje uznemirenosti i postizanja buduće roditeljske suradnje. Supervizor koji ima potrebna znanja o ovim procesima može pomoći stručnjaku u boljem razumijevanju teškoća njegovih korisnika te u pronalaženju načina reguliranja i transformacije teških emocionalnih iskustava.

8. EMOCIJE U SUPERVIZIJI

Postoji više perspektiva iz kojih se mogu promatrati emocije u superviziji, npr., mogu se opažati emocije koje su povezane sa supervizijskim procesom: kako se osjeća supervizor, kakve osjećaje primjećuje kod supervizanta, odnosno, članova supervizijske grupe, a koje su povezane sa supervizijskim kontekstom, i sl. Također, mogu se promatrati emocije koje se pojavljuju tijekom supervizantovog iznošenja slučaja: npr. koji su supervizantovi osjećaji o klijentu, koje klijentove emocije teško podnosi (npr. agresija, ljutnja, nepristojnost, otpor) i što one govore (kroz okvir privrženosti)? Kako klijentovo ponašanje, npr. prijetnja, utječe na supervizanta („fight/flight/freeze“ – da li bježi ili se „smrzne“, odnosno, događa li se hiperaktivacija ili deaktivacija emocija? Je li to njegov radni model?)? Dodatno, koje emocije se javljaju kod supervizora tijekom supervizantovog iznošenja slučaja?

Još 1955. Harold Searles, američki psihoanalitičar, objavio je rad pod nazivom „Informativna vrijednost supervizorovog emocionalnog iskustva“, u kojem je istakao značaj supervizorove svijesti o vlastitim emocijama tijekom supervizijskog susreta. Naime, emocije koje proživljava supervizor, ne samo u kontekstu slučaja koje supervizant iznosi, već i emocije koje mogu biti vezane uz osobna iskustva supervizora, uključujući i njegove osjećaje prema supervizantu, nerijetko odražavaju procese koji se događaju supervizantu u odnosu s njegovim klijentom u terapiji, a koje na superviziji ne uspijeva opisati, odnosno, svjesno izraziti. Drugim riječima, emocije koje, tijekom susreta, proživljava supervizor, mogu biti povezane sa zbivanjima iz njegove osobne povijesti, ali isto tako mogu reflektirati i odnos između supervizanta i klijenta s kojim radi, što Searles naziva „procesom refleksije“ (*reflection process*). Stoga smatra važnim pratiti osobna emocionalna stanja te razlikovati kontratransfer od refleksije (koju kasniji autori nazivaju paralelnim procesom). Svijest o tome da emocije koje osjeća mogu biti „supervizantove“, daje supervizoru mogućnost da bolje razumije zbivanja u supervizantovom terapijskom procesu, kao i da pomogne supervizantu razriješiti teškoću u radu s klijentom, osvještavajući mu, primjerice, na isti način, da su i njegove emocionalne reakcije u radu s klijentom (npr. uznemirenost, tjeskoba), možda emocije koje proživljava klijent u svom odnosu s bliskom osobom o kojoj govori u terapiji.

Prikaz i refleksija osobnog iskustva

Boljem razumijevanju navedenog možda može pridonijeti moje osobno iskustvo: kao socijalna radnica na Odjelu za djecu, mladež i obitelj, Centra za socijalnu skrb, radila sam na slučaju donošenja odluke o skrbi za djevojčicu rane školske dobi, nakon prekida bračne zajednice njenih roditelja. Djevojčica je, nakon razdvajanja roditelja, nastavila živjeti s majkom, a njene susrete s ocem majka je na različite načine opstruirala, bilo sprječavajući njihovo održavanje, ili pak vršeći psihološki pritisak na kćer ne bi li odbila ići na susret, odnosno, uznemiravajući je telefonskim pozivima tijekom susreta i slično. Primjerice, u trenucima kad bi se djevojčica radosno javila majci na telefon, tijekom boravka kod oca, navodeći da se zabavlja i uživa, majka bi počela govoriti o tome kako joj djevojčica nedostaje, da je usamljena i nesretna, da joj je teško... sve dok se djevojčica ne bi rasplakala i zahtijevala da se vrati kući, k majci. Majka bi naknadno takve situacije prepričavala stručnom timu Područnog ureda Hrvatskog zavoda za socijalni rad (kojeg sam bila član) kao dokaz očeve nekompetentnosti i tražila da se ukinu djetetovi susreti s njim s obzirom da dijete odbija boraviti kod njega. Ni na koji način nije prihvaćala ikakvu odgovornosti za kreiranje takvih situacija niti je ostavljala dojam da ima uvid u isto. Iako joj je ustrajno ukazivano na koje sve načine njeni postupci štete psihološkoj dobrobiti njene kćeri, majka je pokazivala apsolutnu nespремnost za uvide i promjene, čak s vremenom optužujući stručni tim za pristranost ocu, te pojačavajući razinu i vrste pritiska na dijete.

U radu s tom majkom osjećala sam se nemoćno, iscrpljeno i frustrirano, zbog „nemogućnosti da joj objasnim“ koju štetu čini svom djetetu. Moje riječi kao da nisu dopirale do nje. Inače, majka je bila mlada žena, urednog funkcioniranja, brižna u odnosu spram kćeri po pitanju temeljne skrbi (prehrana, higijena, briga o obrazovanju....), ali po pitanju djetetovog psihološkog i emocionalnog razvoja – razorna. Sve intervencije koje su u obitelji poduzimane činile su se kontraproduktivnima (npr. imenovanje vanjskog stručnog suradnika za dodatnu podršku roditeljima i nadzor nad kontaktima oca i kćeri dalo je novi zamah majci – pojavila se nova osoba na koju je trebala utjecati da promatra stvari iz njene perspektive, a time se i otvorio put za nove pritiske na dijete, kako bi se priskrbio „dokaz“... Iz navedenih razloga kontinuirano sam preispitivala svoje i timske procjene, razmišljala na koji način doprijeti do majke, kako zaštititi dijete, kad čak i prijedlog sudu da dijete živi s ocem neće smanjiti štetan majčin utjecaj, čak naprotiv....

Bilo mi je teško promatrati kako se navedena zbivanja odražavaju na djevojčicu i osjećala sam se suodgovornom za posljedice. Stoga sam ovaj slučaj, u dva navrata, prorađivala na grupnoj superviziji, osiguranoj u okviru sustava socijalne skrbi (razvojno-integrativna supervizija), u nadi da ću dobiti neku novu perspektivu, koja će mi pomoći da poduzmem intervencije koje će osigurati bolju zaštitu djetetu. Rad na ovom slučaju, u obje supervizije, imao je za ishod zaključak da je poduzeto sve što je bilo moguće za zaštitu djevojčice, da nisu napravljeni nikakvi propusti te da, u okviru postojećih ovlasti, ništa drugo niti nije moglo biti poduzeto.

Iako sam nakon obiju supervizija osjećala olakšanje zbog činjenice da sam napravila sve što je bilo moguće, u konačnici nisam osjećala nikakvo zadovoljstvo i nisam prestajala misliti na slučaj. Čak i nakon što sam, ubrzo, prestala raditi na Odjelu za djecu, nisam tu priču sasvim otpustila, ne mireći se u potpunosti sa zaključkom da je bilo poduzeto sve što se moglo. Naknadno, tijekom sudjelovanja u edukaciji za supervizora psihosocijalnog rada, taj je slučaj odredio smjer mog istraživanja literature o superviziji: zašto osjećam to što osjećam u radu s ovom majkom? Mogu li mi ti osjećaji biti putokaz za daljnji rad...? Kako istraživati emocije u superviziji? Tijekom gostujućeg predavanja prof. dr. Kompan Erzar i dr. Rožič, sa Študijsko – raziskovalnog centra za družino Ljubljana, Republika Slovenija, na temu „Regulacija emocija u superviziji“, organiziranog u okviru specijalističkog studija iz supervizije pri Studijskom centru socijalnog rada, u Zagrebu, u jednoj od praktičnih vježbi pojavilo se pitanje „Čije su to emocije“? U skladu s onim što H. Searles kaže, emocije ne moraju biti moje.... I tada, izvan stvarnog supervizijskog konteksta, dogodila se spoznaja: frustracija, nemoć, očaj... bili su osjećaji te majke, u njejoj „nemogućnosti da mi objasni, kako se osjeća u situaciji kad joj se život raspada, pred očima stručnjaka, koji ne razumiju...“. I tada sam znala da bih, s tom sviješću, s tom majkom radila sasvim drugačije.

Kako sam u superviziji mogla doći do tog uvida? Da me moj supervizor pitao na koji način želim raditi na slučaju – baviti se samim slučajem i eventualnim novim perspektivama vođenja istog ili emocijama koje u meni taj slučaj izaziva, prvi put bih sigurno rekla kako želim da je u fokusu rada sam slučaj. Naime, tad mi je dominantna briga bila moja ne/kompetentnost, želja da nađem neko novo, bolje rješenje u radu s ovom obitelji. Međutim, u novoj prilici da superviziram slučaj, sigurno bih izabrala svoje osjećaje oko njega. Kako bi supervizor psihosocijalnoga rada (razvojno-integrativni ili metodički), radio na ovoj temi ovisilo bi isključivo o njegovim profesionalnim referencama, prvenstveno ima li specifična znanja iz nekog psihoterapijskog pravca, te o njegovom osobnom senzibilitetu, iskustvu i kapacitetima

za mentalizaciju. Naime, kako raditi s osjećajima koji se javljaju tijekom supervizijskog susreta nije bila tema koja se obrađivala tijekom izobrazbe i specijalističkog studija za supervizore psihosocijalnog rada, izuzev već spomenutog gostujućeg predavanja, organiziranog za jednu od generacija polaznika specijalističkog studija.

Da sam, kojim slučajem, bila u individualnoj superviziji te da sam, nemajući dublji uvid u razloge svoje frustracije i nemoći, ustrajno donosila istu priču na superviziju, nabrajajući samo činjenice (što je sve majka radila, a što je štetilo djetetu; što sam sve poduzela, a bez efekta; ograničenja sustava socijalne skrbi....), te bez osjećaja napretka u razrješenju mojih dvojbi i briga, moguće je da bi i supervizor počeo osjećati isto što i ja – nemoć i frustraciju. Supervizor koji bi, kako Searles ističe, pratio što se događa unutar njega i bio sposoban povezati svoje osjećaje s onim što ja osjećam, mogao je potaknuti u meni razmišljanje o majčnim osjećajima, ali ne apstraktno, već na način da mogu istinski (iskustveno) povezati svoj nemir s njenim.

Kako bi mogao izgledati dijalog sa supervizorom koji bi potaknuo taj proces, hipotetski prikaz (s pretpostavkom da je već iznijet činjenični opis slučaja):

Supervizor: „Možeš li mi opisati što osjećaš u radu s tom majkom?“

Stručnjak: „Nemoćna sam, frustrirana, čak i ljuta što ne sluša, ignorira, odbija razumjeti kako pogubno utječe na vlastitu kćer“!

Supervizor: „Naravno da si frustrirana, pa čak i ljuta! Čini se kao da si uložila jako puno energije u to da pomogneš djevojčici, a nema pomaka nabolje. To mora biti vrlo frustrirajuće...“ (*Validacija pomaže u kreiranju osjećaja sigurnosti, što potiče daljnje samootkrivanje i razgovor o temi. Za usporedbu, pitanje mog supervizora bilo je „Što radiš s tom ljutnjom?“ To pitanje me vratilo u uvjerenje da činim nešto pogrešno*).

Stručnjak: „Užasan je osjećaj... moja je uloga pomoći djetetu, a čini mi se da sve što poduzimam njoj samo dodatno šteti. A sve bi to nestalo kad bi njena majka uvidjela što čini i prestala opstruirati te susrete. Cijela obitelj bi imala mir.“

Supervizor: „Čini se da ti je jako stalo do te djevojčice i njene obitelji! (*dodatno validiranje*) Što misliš, može li ta majka vidjeti koliko je tebi stalo? Što ona vidi u susretu s tobom?“ (*Da je postavljeno samo zadnje pitanje, bilo bi doživljeno kao kritika, tj. vjerojatno bi uslijedilo opravdavanje*).

Stručnjak: „Pa, u zadnje vrijeme, već kad ju vidim na vratima, obuzme me osjećaj tolike frustriranosti da mislim da to isijava iz mene. Kao da odmah izgradim neki zid... Ranije

sam bila drugačija prema njoj, mogla je osjetiti razumijevanje i empatiju, ali to se potrošilo. Sad me odmah uhvati ljutnja i kao da zauzmem neku distancu, neki kruti stav!“ (*Ne bih mogla otvoreno govoriti o ovome da prethodno nije stvoren osjećaj sigurnosti*).

Supervizor: „Dakle, kad ona uđe, vidi zid i distancu.... Iza tog zida se ne vidi koliko je tebi zapravo stalo. Što misliš kako je njoj kad vidi taj zid?“

Stručnjak: „Mislim da se osjeća nemoćno.... Možda čak i prestrašeno...ili ljuto...“

Supervizor: „Što ona radi tada? Kad vidi taj zid i kad se osjeća nemoćno i prestrašeno....?“

Stručnjak: „Upre sve snage da mi uvjeri u svoju priču! Iznosi nove argumente, radi pritisak na mene i sve oko sebe....“.

Supervizor: „Možeš li ti tada, kad ona vrši pritisak i iznosi nove argumente, vidjeti da je ispod svega toga ona nemoćna i prestrašena?“

Stručnjak: „Ne! Ja tada samo povećavam svoj otpor i distancu.“

Supervizor: „Naravno da povećavaš distancu, jer vidiš samo njen pritisak... i pokušavaš se zaštititi od nove frustracije i vlastitog osjećaja nemoći. Ne vidiš njenu nemoć i strah iza tog pritiska. Kad sad razmisliš o tome da se ona možda osjeća nemoćno i da se boji, koje misli i osjećaji ti se javljaju u vezi s njom?/ Možeš li njene osjećaje povezati sa svojim, koji ti se javljaju u susretu s njom (frustracija, nemoć, ljutnja)?“

Stručnjak: „Žao mi je nje... Imam osjećaj da joj je jako stalo da ju razumijem, a ništa što mi govori ne dopire do mene.... (*prepoznavanje paralelnog procesa*). Dobro poznajem taj osjećaj! Moguće je da se ona osjeća isto kao i ja! Sad mogu razumjeti da je i frustrirana i ljuta. Željela bih da se ne osjeća tako.“

Supervizor: „Što možeš učiniti da se ne osjeća tako?“

Stručnjak: “Mogu je slušati, pomoći joj da osvijesti vlastiti strah. I normalizirati i validirati taj strah, jer normalno je da se tako osjeća.... Pogotovo kad misli da ju nitko ne razumije. Bude li se osjećala sigurnijom uz mene, može mi početi vjerovati i tada može doprijeti do nje ono što govorim....“

U ovom hipotetskom prikazu rada na supervizijskom slučaju, može se vidjeti primjena teorije privrženosti kroz:

- stvaranje osjećaja sigurnosti za supervizanta, kako bi se potaklo otvoreno istraživanje slučaja, uključujući i razotkrivanje vlastitih osjećaja vezanih uz klijenta. To pridonosi iskrenijem opisu slučaja i pospješuje mogućnost istraživanja opcija i traženja rješenja.
- razumijevanje dinamike privrženosti aktivirane kod klijenta (majke): osjećaj opasnosti i ugroženosti aktivira sustav privrženosti, koji se manifestira hiperaktivacijom traženja razumijevanja i podrške stručnjaka.... Ključ rada je u deaktivaciji majčinog sustava privrženosti, odnosno smanjenju njenog osjećaja ugroženosti i postizanju osjećaja sigurnosti, kako bi se mogli aktivirati drugi sustavi (sustav skrbi o drugima, sustav učenja....).

Naravno, majčin osjećaj nesigurnosti i hiperprotektivan stav u odnosu spram kćeri nije morao biti isključivo posljedica aktualnog procesa razvoda i uključenosti stručnjaka kojeg doživljava kao neprihvaćajućeg, već je mogao imati i neke druge uzroke, poput osobnog traumatskog iskustva u djetinjstvu⁶. Međutim, smanjenje osjećaja ugroženosti u aktualnom procesu i postizanje osjećaja sigurnosti u kontaktu sa stručnjakom preduvjet je daljnjem istraživanju mogućih uzroka opisanih ponašanja.

Nije namjera ovog rada tumačiti sve emocije u superviziji iz perspektive teorije privrženosti, međutim, vjerujem da koncepti utočišta i sigurne baze u superviziji mogu pomoći u otvorenijem izražavanju i istraživanju emocija. Osjećati sigurnost u superviziji, znači biti spreman izložiti se, pokazati svoju ranjivost (manjak kompetencija, osjećaj neučinkovitosti i/ili nesposobnosti...), a ne bojati se posramljivanja i osude. To se ne odnosi samo na supervizanta, već i na supervizora, jer i on u supervizijski odnos donosi slične brige i strahove, odnosno, i sam je izložen ranjivosti, zbog mogućeg neuspjeha u vođenju supervizijskog procesa.

⁶ Ovaj hipotetski dijalog pisan je iz perspektive (odnosno, u skladu s potrebom) supervizora psihosocijalnog rada, te je mogao izgledati drugačije u nekom drugom kontekstu (npr. u superviziji psihoterapijskog rada).

Sram

Sram je osjećaj koji sam po sebi zaslužuje poglavlje koje nadilazi opseg ovog rada. U ovom kontekstu spomenut ću ga iz kuta teorije privrženosti, odnosno, afektivne neuroznanosti.

Autori različito definiraju nastanak srama: dok ga jedni smatraju urođenom emocijom, zajedno s uznemirenošću, strahom, gađenjem, ljutnjom, užitkom i iznenađenjem (Nathanson 1997., prema Hahn, 2001.), drugi smatraju da se sram razvija kroz odnos i jedno je od najranijih afektivnih iskustava novorođenčeta (Schore, 1998., prema Hahn, 2001.), nastalo kao reakcija na povratnu informaciju skrbnika koja je bila neodobravajuća u odnosu na novorođenčeto pretjerano uzbuđenje u situaciji koja je potencijalno štetna ili neprikladna (npr. majčin izraz gađenja na djetetovo diranje izmeta). Afektivna neusklađenost sa skrbnikom dovodi do naglog pražnjenja djetetovog uzbuđenja, s tendencijom povlačenja od skrbnika. Drugim riječima, neodobravajuća povratna informacija majke regulira djetetovo emocionalno stanje i demotivira ga za ponavljanje aktivnosti koje su izazvale prekid njihove usklađenosti. Ponovno uspostavljanje afektivne povezanosti s roditeljem sprječava da djetetov sram preraste u patogeno iskustvo, a ponavljane interakcije prekida i ponovnog povezivanja pomažu mu da internalizira regulatornu funkciju ovakve povratne informacije, što ga kasnije štiti od iskazivanja neobuzdanih uzbuđenja i uči osobnim granicama (svojim i tuđim).

Učestale afektivne neusklađenosti, nakon kojih izostaje povezivanje, kod djeteta izazivaju dezorganizirajuće emocije (Stern, 1985., prema Hahn, 2001.), negativnu sliku o sebi i osuđujuću percepciju drugih, stvarajući osjećaj izolacije, karakterističan za kronični sram. U terminima teorije privrženosti rekli bi, dakle, da je riječ o negativnim radnim modelima sebe i drugih te posljedičnom razvoju dezorganizirane privrženosti.

Supervizija je sama po sebi mjesto gdje je lako stimulirati sram, jer podrazumijeva izloženost nečijoj procjeni i mogućnosti da budemo viđeni kao nekompetentni, nesposobni, ili na bilo koji način manjkavi. Kao što je već rečeno u uvodu, sram je i jedan od čimbenika koji kod velike većine supervizanata uzrokuje nespремnost na samootkrivanje, odnosno, dovodi do neiznošenja bitnih okolnosti slučaja koji je supervizant donio u rad, čime priječi ili bar usporava mogućnost njegovog učenja i profesionalnog razvoja.

Supervizor bi dakle, iz više razloga, trebao biti educiran o afektivnom iskustvu srama: kako bi razumio potencijalne "okidače" za sram, bilo kod supervizanta, njegovog klijenta ili svoje osobne; bolje poznao moguće obrambene reakcije na sram supervizanata/korisnika/vlastite

(povlačenje, napad na sebe ili druge; pretjerano ugađanje i udovoljavanje); kako bi razumio važnost stvaranja sigurnosti u superviziji, da zbog straha od posramljivanja ne bi bile ograničene supervizantove mogućnosti učenja; kako bi bio senzibiliziran na rad s osobama osjetljivima na posramljivanje...

Supervizor koji razumije dinamiku aktiviranja srama, može, stvaranjem osjećaja sigurnosti za supervizanta, te emocionalnom usklađenošću i empatijom, stvoriti za supervizanta okruženje u kojem ranjivost nije više samo rizik, već postaje potencijal za učenje i stvaranje kvalitetnijih odnosa s drugima.

Relacijski smjer u superviziji

Uzajamnost, usklađenost, otkrivanje i ranjivost elementi su relacijskog modela supervizije (Rožič, 2015.), koji se odmiče od ideje supervizora kao sveznajućeg autoriteta, koji posjeduje apsolutno znanje i odgovore za supervizanta te supervizora promatra kao jednakovrijednog sudionika u supervizijskom procesu, koji zajedno sa supervizantom istražuje, otkriva i sukreira nove spoznaje. Riječ o novoj paradigmi u pomagačkim zanimanjima općenito (savjetovanje, terapija, socijalni rad...), koja napušta koncept sveznajućeg stručnjaka - eksperta za korisnikov život i naglašava jednakovrijednost ljudi u odnosu, koji uče i mijenjaju se uzajamnim utjecajem, te je analogno primjenjiva i na polju supervizije.

Kada stručnjak (supervizant) dolazi u superviziju preplavljen emocijama iz odnosa sa svojim korisnikom, supervizijski odnos u kojem je stvorena atmosfera sigurnosti i u kojem je supervizor emocionalno-ugodan („attuned“) na sadržaj koji je supervizant donio, postaje prostor dijeljenja briga i dilema, prepoznavanja i razumijevanja vlastitih emocionalnih stanja te vodi drugačijem razumijevanju događanja s korisnikom. Supervizor koji je sposoban prepoznati i izdržati supervizantove emocije, na refleksivan, empatičan i podržavajući način, te koji je u stanju razumjeti i regulirati vlastite osjećaje povezane sa sadržajem supervizije, pruža supervizantu novo emocionalno iskustvo. To iskustvo, „ovdje i sada“, uzajamne regulacije afekta, prema nalazima neuroznanstvenih istraživanja, mijenja strukturu „desnog“ mozga oboje uključenih, stvarajući neuronske puteve novih emocionalnih reakcija i pomaže stručnjaku u daljnjem radu s korisnikom, uključujući i razumijevanje i regulaciju korisnikovih emocionalnih stanja.

ZAVRŠNA RAZMIŠLJANJA

Iako istraživanja ukazuju na dobrobit relacijskog pristupa u superviziji (primjerice, korištenje relacijske supervizije povećalo je doživljaj učinkovitosti supervizije kod stručnjaka koji rade sa žrtvama traumatskih iskustava, čak štoviše, stručnjaci koji su superviziju ocijenili relacijskom imali su nižu razinu posredne traumatizacije (Peled-Avram, 2015.)), relacijski pristup još je uvijek nedovoljno poznat supervizorima u sustavu socijalne skrbi Republike Hrvatske (Dugandžić, 2021.).

Za sada, relacijske su teme uvedene na poslijediplomski specijalistički studij *Supervizija psihosocijalnog rada* kroz izborne kolegije, međutim, mišljenja sam da je ovim temama (teorija privrženosti, teorija regulacije afekta, relacijska teorija) svakako potrebno dati veću vidljivost, kroz uvrštavanje u kurikulum za buduće supervizore, te kroz edukacije licenciranih supervizora zainteresiranih za ovo područje. To bi, vjerujem, pridonijelo razvoju važnih supervizijskih kompetencija - emocionalnih, odnosno, relacijskih - koje se uglavnom spominju kao dio drugih kompetencija i poželjnih osobina supervizora. Tako se npr. u „Europskom pojmovniku supervizije i coachinga - ECVision“, (Ajduković i sur., 2015.), sposobnosti supervizora da istražuje, prepoznaje i prihvaća supervizantove i vlastite osjećaje, te da povezuje uočene emocije s konceptima i teorijama, navode u okviru različitih tzv. „ključnih osobina“ supervizora (toleriranje podijeljenosti, empatija, usmjerenost iskustvu, refleksija), a teorija privrženosti upravo pojašnjava kontekst u kojem se te sposobnosti razvijaju te, zajedno s teorijom regulacije afekta, definira načine izgradnje ovih važnih vještina.

Mišljenja sam da su navedeni teorijski koncepti korisni i primjenjivi u svim modelima supervizije psihosocijalnog rada u Republici Hrvatskoj (razvojno-integrativnoj, metodskoj, edukativnoj) kao i u svim područjima (javna skrb, civilno društvo) i načinima provedbe supervizije (individualno, grupno, timski; online ili uživo), na već opisane načine: stvaranjem sigurnog odnosa u superviziji; razumijevanjem stilova i dinamika privrženosti u supervizijskom procesu, kao i u konceptualizaciji slučaja; senzibiliziranošću za iskustvo posramljivanja, kao moguće prepreke za otvoren i samootkrivajući dijalog; usmjerenošću na uzajamnost i sukreiranje znanja; spremnošću na vlastito samootkrivanje i ranjivost... Naime, supervizorovo poznavanje koncepta i dinamika privrženosti, te iz tog proizašlo razumijevanje značaja njegove senzitivnosti, responzivnosti i fleksibilnosti u supervizijskom radu, kao temelj relacijskog pristupa, može povećati učinkovitost supervizije, te potaknuti daljnji razvoj kompetencija i supervizanta i supervizora i poboljšati djelotvornost prakse.

Dodatno, teorija privrženosti nudi obilje tema za istraživanje (supervizijskih stilova supervizanata i supervizora, dinamika privrženosti u supervizijskom kontekstu i sl.) što u našem profesionalnom prostoru svakako izostaje, a doprinijelo bi boljem razumijevanju korisnosti ovog pristupa u specifičnom kontekstu supervizije u sustavu socijalne skrbi.

Umjesto zaključka

I za kraj, crtica iz moje prakse, iz uloge supervizora u individualnoj online-superviziji organiziranoj za stručnjake iz sustava socijalne skrbi s područja pogođenog potresom, koja je stoga imala obilježja supervizije u kriznim situacijama. Iako sam bila motivirana za pružanje podrške kolegama, istovremeno sam bila vrlo zabrinuta, zbog brojnih razloga: neiskustva rada u online-kontekstu; nedostatka iskustva u individualnoj i kriznoj superviziji; tjeskobe i propitivanja vlastitih kompetencija za rad u tako zahtjevnim okolnostima, a posebno tjeskobe i nesigurnosti u odnosu na ishod supervizije, odnosno, zadovoljstva supervizantice ishodom. Međutim, već na drugom susretu bilo je puno samootkrivanja supervizantice i rada na teškim emocijama i profesionalnim dilemama. Nesigurni, tjeskobni dio mene rekao bi: „Imala sam sreću da sam radila s osobom koja se nakon samo jednog susreta bila spremna otvoriti i pokazati svoju ranjivost!“. Sigurnije-privrženi dio mene rekao bi: „Uspjela sam stvoriti dovoljno sigurnosti u samo jednom susretu da se osoba usudila pokazati...!“ Ne stavljajući nas u „kućice“ stilova i radnih modela, a ipak u kontekstu teorije privrženosti, rekla bih da smo obje, unatoč osobnim iskustvima koja su mogla oblikovati i sigurne i nesigurne obrasce reagiranja, odlučile riskirati i dati sve od sebe da se povežemo – možda upravo zato što superviziju doživljavamo kao prostor u kojem je to moguće!

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2007). Značaj supervizije za kvalitetan rad s djecom, mladima i obiteljima u sustavu socijalne skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (2), 339-353.
2. Ajduković, M. (2019). Privrženost u odrasloj dobi i supervizija. Materijali za nastavu na poslijediplomskom specijalističkom studiju Supervizija psihosocijalnog rada, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
3. Ajduković, M. (2020.). Razvoj modela metode supervizije u području skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 27 (3), 381-414. UDK: 364.62-053.2. DOI 10.3935/ljsr.v27i3.404
4. Ajduković, M., & Cajvert, L. (2001). Supervizija psihosocijalnog rada kao specifičan oblik profesionalnog razvoja stručnjaka u sustavu socijalne skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 8(2), 195-214.
5. Ajduković, M. (2020.) Supervizija »na daljinu« u vrijeme Covid-19 krize: Hrvatska perspektiva. *Ljetopis socijalnog rada*, 27 (1), 7-30. DOI: 10.3935/ljsr.v27i1.374.
6. Ajduković, M. & Cajvert, L. (2004). Supervizija u psihosocijalnom radu. U: Ajduković, M. & Cajvert, L. (ur.) *Supervizija u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 13-38.
7. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. i Laklija, M. (2007a). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 14 (1) 59-91.
8. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. i Laklija, M. (2007b). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 14 (1) 93 – 118.
9. Ajduković, M., Cajvert L., Judy M., Knopf W., Kuhn H., Madai K. & Voogd M. (2015.). *ECVision. Europski pojmovnik supervizije i coachinga*. ANSE.
10. Bastać Lj. (2007.). Supervizija i interpersonalna neurobiologija – kako supervizijski odnos mijenja supervizora i supervizanta. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (2): 453-463.
11. Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 147-178. <http://spr.sagepub.com/content/7/2/147> (8. 8.2023.)
12. Bennet Susanne C. (2018.). Attachment-informed supervision for Social Work Field Education, *Clin. Soc. Work J* 36:97-107; The Author(s) 2012 Reprints and permission: sagepub.com/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/1049731512468492

13. Bennett, S., & Saks, L. V. (2006). A Conceptual Application of Attachment Theory and Research to the Social Work Student-Field Instructor Relationship. *Journal of Social Work Education*, 42(3), 669–682. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2006.200500506>
14. Bennett, S., & Deal, K. (2009). Beginnings and endings in social work supervision: The interaction between attachment and developmental processes. *Journal of Teaching in Social Work*, 29:101-117. Taylor&Francis Group, LLC. DOI: 10.1080/08841230802238179.
15. Bennet S., Mohr J., Holtz Deal K. & Hwang Jeongh: Supervisor Attachment, Supervisory Working Alliance, and Affect in Social Work Field instruction, In: *Research on Social Work Practice* 23(2) 199-209.
16. Beinart, H. (2004). Models of supervision and the supervisory relationship and their evidence base. In: Fleming, I. & Steen, L. (eds.) *Supervision and clinical psychology: Theory, practice and perspectives*. New York: Routledge & Taylor, 36-50.
17. Bernard, J. M., & Goodyear, R. K. (2004). *Fundamentals of clinical supervision* (3rd ed.). Allyn & Bacon.
18. Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
19. Boričević Maršanić, V., Karapetrić Bolfan, Lj., Buljan Flander, G, & Grgić, V. (2017). Vidjeti sebe izvana, a druge iznutra - Mentalizacija u djece i adolescenata i tretman temeljen na mentalizaciji za adolescente. *Soc. psihijat.* 45(1), 43-56.
20. Cologon J, Schweitzer RD, King R, Nolte T. (2017). Therapist Reflective Functioning, Therapist Attachment Style and Therapist Effectiveness. *Adm Policy Ment Health*.; 44(5):614-625. DOI: 10.1007/s10488-017-0790-5. PMID: 28132188.
21. Dugandžić, V. (2021.). Relacijska paradigma supervizije u psihosocijalnom radu. Doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu. Preuzeto sa: <https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/11/RELACIJSKA-PARADIGMA-SUPERVIZIJE-U-PSIHOSOCIJALNOM-RADU-Velimir-Dugandzic.pdf> , (23. 6.2023.).
22. Duschinsky R. & Solomon, J. (2017). Infant disorganized attachment: Clarifying levels of analysis. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 22(4) 524 –538. DOI: 10.1177/1359104516685602.
23. Fitch J.C., Pistole C.M. & Gunn J.E. (2010). The Bonds of Development: An Attachment-Caregiving Model of Supervision; *The Clinical Supervisor*, 29:20-34. Tylor&Francis Group, DOI: 10.1080/07325221003730319.

24. Foster J. T., Lichtenberg J. W., & Peyton V. (2007.). The supervisory attachment relationship as a predictor of the professional development of the supervisee. *Psychotherapy Research*, May 17(3); 343-350. DOI: 10.1080/10503300600823202.
25. Fraley R. C., Niedenthal P. M., Marks M., Brumbaugh C. & Vicary A. (2006.). Adult attachment and the perception of emotional expressions: Probing the hyperactivating strategies underlying anxious attachment. *Journal of Personality* 74(4):1163-1190. DOI: 10.1111/j.1467-6494.2006.00406.x
26. Fraley, R. C. & Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4(2), 132–154. DOI: 10.1037//1089-2680.4.2.132.
27. Grant J., Schofield M.J. & Crawford S. (2012.). Managing difficulties in supervision: Supervisors' perspectives. *Journal of Counseling Psychology* 59(4):528-41. DOI:10.1037/a0030000
28. Hahn W. K. (2001). The experience of shame in psychotherapy supervision. *Psychotherapy Theory Research Practice Training* 38(3):272-282. DOI: 10.1037/0033-3204.38.3.272
29. Iacoboni M. (2012.). *Zrcaljenje drugih, Nova znanost otkriva kako se povezujemo s ljudima oko sebe*. Zagreb, Algoritam.
30. Jacobs L. (2016). Hopes, fears, and enduring relational themes. *British Gestalt Journal* Vol. 26, No.1, 7–16. Gestalt Publications Ltd..
31. Jacobs L. (2017). On Dignity, a Sense of Dignity, and Inspirational Shame. *Psychoanalytic Inquiry* 37(6):380-394. DOI:10.1080/07351690.2017.1334447
32. Johnson S. (2004.). *The Practice of Emotionally Focused Couple Therapy: Creating Connection* (2nd ed.). New york: Brunner-Routledge.
33. Johnson S. (2019.). *Attachment theory in practice: Emotionally focused therapy (EFT) with individuals, couples, and families*. New York: Guilford press.
34. Kamenov, Ž. (2007.). The role of attachment in adulthood: Is there a reason for pessimism or optimism? 15th Psychology Days in Zadar: Book of Selected Proceedings / Čubela Adorić, Vera (ur.). Zadar: University of Zadar, 9-28.
35. Laklija, M., Ajduković, M. & Aladrović Deklman, A. (2020). Supervizija voditelja mjere stručne pomoći roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta – pogled iz triju perspektiva. *Ljetopis socijalnog rada*, 27 (1), 88-112, <https://doi.org/10.3935/ljsr.v27i1.305>, (preuzeto 6. 3.2021.).
36. Mikulincer M. & Shaver P. R. (2016.). Adult attachment and caregiving: Individual differences in providing a safe haven and secure base to others. In: Brown S. L., Brown M.

- R. & Penner L. A., *Moving Beyond Self-Interest: Perspectives from Evolutionary Biology, Neuroscience, and the Social Sciences*. Oxford University Press. Pages 39–52. DOI: 9780195388107.003.0018.
37. Mikulincer M., Shaver P. R. & Pereg D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and Emotion*, 27, 77–102. doi:10.1023/A:1024515519160
 38. Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2005). Attachment theory and emotions in close relationships: Exploring the attachment-related dynamics of emotional reactions to relational events. *Personal Relationships* 12, 149–168. IARR.1350-4126=05
 39. Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2014). Adult attachment and emotion regulation. In: Cassidy, J. & Shaver, P. R. (eds.): *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications* (3rd edition, 507-533).
 40. Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. The Guilford Press. (1st ed.).
 41. Nolte T., Guiney J., Fonagy P., Mayes L. C. & Luyten P. (2011.). Interpersonal stress regulation and the development of anxiety disorders: An attachment-based developmental framework. *Front Behav Neurosci.* 5:55. DOI: 10.3389/fnbeh.2011.00055 (preuzeto 1. 8. 2022.).
 42. Pantić, Z. (2004.). Povijesni pregled razvoja supervizije. U: Ajduković, M. & Cajvert, L. (ur.): *Supervizija u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 39-57.
 43. Peled-Avram M. (2017). The role of relational-oriented supervision and personal and work-related factors in the development of vicarious traumatization. *Clin.Soc. Work J* 45:22-32, DOI: 10.1007/s10615-015-0573-y.
 44. Pistole, M.C. & Watkins, E. C. (1995). Attachment theory, counseling process, and supervision. *The Counseling Psychologist*, 23 (3), 457-478.
 45. Rom, E., & Mikulincer, M. (2003). Attachment theory and group processes: The association between attachment style and group-related representations, goals, memories, and functioning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(6), 1220–1235. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.6.1220>
 46. Rožič T. (2015). *Supervizija v psihoterapiji, Regulacija afekta v relacijski superviziji in terapiji*. Ljubljana; Vienna: Sigmund Freud University Press.
 47. Rožič, T. (2018.). *Affect Regulation in Psychotherapy Supervision; A Multiple Case Study of Moments of Change*. *Ljetopis socijalnog rada*, 25 (3), 403-425.

48. Saini, M. (2012). Reconceptualizing High-Conflict Divorce as a Maladaptive Adult Attachment Response. In: *Families in Society: the Journal of Contemporary Human Services*, (173-180). DOI: 10.1606/1044-3894.4218.
49. Schore J. R. & Schore A. N. (2011.) *Clinical Social Work and Regulation Theory: Implications of Neurobiological Models of Attachment*. In: Bennet S.& Nelson K.J. (eds.), *Adult Attachment in Clinical Social Work*, Springer: Essential Clinical Social Work Series. Pages 57-75
50. Schore, J. R. & Schore, A. N. (2008). Modern attachment theory: The central role of affect regulation in development and treatment. *Clinical Social Work*, 36, 9-20.
51. Schore A.N. & Sieff D.F. (2015.): On the same wave-length: how our emotional brain is shaped by human relationships. In: Sieff Daniela F.: *Understanding and Healing Emotional Trauma: Conversations with pioneering clinicians and researchers*, Routledge. (111-137).
52. Schore A. & McIntosh J. (2011.). Family law and the neuroscience of attachment, part 1. *Family court review*, Vol. 49 No. 3, 501–512, Association of Family and Conciliation Court.
53. Searles H. F. (1955.). The informational value of the supervisor's emotional experiences. *Psychiatry*. (2015). 78:199-211 DOI: 10.1080/00332747.2015.1069638.
54. Sieff, D.F. (2015). *Understanding and Healing Emotional Trauma: Conversations with Pioneering Clinicians and Researchers*. Routledge, UK
55. Siegel D.J. & Sieff D.F.: Beyond the prison of implicit memory: the mindful path to well-being. In: Sieff D.F.: *Understanding and Healing Emotional Trauma: Conversations with pioneering clinicians and researchers*, Routledge, UK. (137-161).
56. Sladović Franz, Branka (2020). Specifičnosti supervizije obiteljskih medijatora u sustavu socijalne skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 27, 2; 255-286 doi:10.3935/ljsr.v27i2.362
57. Smith, K. L. (2009). A brief summary of supervision models. *Clinical supervision for mental health professionals*, <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:410446>
58. Southern S. (2007). Countertransference and intersubjectivity: Golden oportunities in Clinical supervision. *Sexual addiction & compulsivity*, 14:279-302. Routledge. DOI: 10.1080/ 10720160701480808.
59. Tomić, V. (2011.). Razine odgovornosti u supervizijskim odnosima, Zagreb, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 18 No. 2, (str. 245-280).
60. Watkins C. E. Jr. & Riggs S. (2012.). *Psychotherapy Supervision and Attachment Theory: Review, Reflections, and Recommendations*. *The Clinical Supervisor*, 31:256–289. DOI: 10.1080/07325223.2012.743319
61. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine 18/2022, ELI: /eli/sluzbeni/2022/18/181

62. Zakon o udomiteljstvu, Narodne novine 90/2011; 115/18; 18/22.
63. Žganec, N. (1995). Supervizija u psihosocijalnom radu. Zagreb. Ljetopis socijalnog rada, 2 (1), 165-177.
64. Žvelc M. & Žvelc G. (2001.) Iskustvo supervizanata o neotkrivanju podataka u superviziji psihoterapije. Zagreb. Ljetopis socijalnog rada, Vol. 28 No. 1, 2021. str. 231-255. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v28i1.330>. (25. 8.2023.).